

ՀՍՍՌ ԳԵՏԱԿԱՆ ՇԵՐԱՄԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԶԵՌԱԳՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՂ

ԱՌՎԲԵԼ ԱՌՎԲԵԼՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

Առաջին մաս

Դ ա ս Լ

Հայկական այբուբենը կազմվել է 5-րդ դարում հունական այբուբենի դասավորությամբ: Այբուբեն կոչվել է առաջին երկու տառերի՝ այբ-ի (ա) և բեն-ի (բ) անունով:

Հայկական այբուբենն սկզբում 5-րդ դարում բաղկացել է 36 տառից: Իսկ ուշ շրջանում ավելացել է նաև երկուսը՝ Օ-ն և Փ-ն: Այսպիսով նախահայտնաբերյալ շրջանի այբուբենն ունեցել է 38 տառ: Հոկտեմբերյան օեփուլայից հետո հայկական այբուբենի մեջ որոշ փոփոխություն մացվեց: Այժմ էլ գործական է նույն այդ այբուբենը:

Հայկական այբուբենը 5-րդ դարից սկսած երկար ժամանակաշրջանում կիրառվել է նաև որպես թիվ, որովհետև հայերը, ինչպես և հույները և շատ ուրիշ ժողովուրդներ, այն ժամանակ չեն ունեցել հատուկ թվանշաններ:

Գրաբարի այբուբենը

այբ (ա)—1	մէ (մ)—10	հէ (հ)—100	առ (ա)—1000
բեն (բ)—2	խի (խ)—20	մեն (մ)—200	ու (ւ)—2000
գիմ (գ)—3	լուս (լ)—30	հի (ի)—300	վեվ (վ)—3000
դա (դ)—4	խե (խ)—40	նու (ն)—400	այուս (ա)—4000
եշ (ե)—5	ծա (ծ)—50	շա (շ)—500	բէ (բ)—5000
զա (զ)—6	կեն (կ)—60	վա (ւ)—600	ցա (ց)—6000
է (է)—7	հա (հ)—70	շա (շ)—700	հյուս (ւ)—7000
ըթ (ը)—8	ձա (ձ)—80	պէ (պ)—800	փյուր (փ)—8000
թա (թ)—9	դառ (դ)—90	ջի (ջ)—900	թէ (թ)—9000

Հետագայում ավելացել է՝

Օ

Փի (փ):

Գրաբարում ամեն մի հնչյուն ունեցել է մի գիր և բառը գրվել է այնպես, ինչպես որ արտաբերվել է։ Այսպես՝ արտաբերվել է մարդ, վարդ, զարդ, ոսկի, ծառայ և այդպես էլ գրվել է։ Սակայն ժամանակի ընթացքում փոխվել է արտաբերությունը, իսկ գրությունը մնացել է նույնը և սրանից առաջացել է այն խոշոր տարբերությունը, որ ներկայումս գոյություն ունի արտաբերման և գրության միջև։ Այսպես, գրաբարի զարգացման հետագա շրջանում գրել են մարդ, վարդ, զարդ, որդի կարդ և այլն, բայց կարդացել՝ մարթ, վարթ, զարթ, վորթի, կարթ և այլն։ Այս նույն (զարթ, վարթ) արտաբերությամբ կարդացվել են և այժմ էլ շարունակվում են կարդացվել գրաբար լեզվով գրված գրքերը։

Մեկը.—«Գրաբար» բառի ուղղագրությունը տարբեր է եղել։ Սկզբում այդ բառը համարվել է բարդ՝ կազմված գիր և բառ միացությունից և գրվել է ուով՝ գրաբառ, բայց հետագայում այդ բառը մակբայական իմաստ է ստացել և գրվել ուով՝ գրաբար (որ նշանակում է գրքի լեզվի պես), ինչպես՝ աշխարհարար, ընկերարար, հերոսարար և այլն։ Գրաբարի արդիական արտաբերումն սկսվել է XI—XII դարերից և շարունակվում է մինչև այսօր։

Թե գրաբարում և թե աշխարհարարում հնչյունները բաժանվում են երկու խմբի՝ ձայնավոր և բաղաձայն։

Ձայնավորներ են՝ ա, ե, է, ը, ի, ո, օ, ու։

Ուշ շրջանում (միջին դարում), հայկական այբուբենի մեջ է մտել օ տառը, որը մինչ այդ գրվել է աւ կամ ու։ Այսպես՝ գրվել է աւ, բայց կարդացվել՝ օ։ Օրինակ՝ աւրինաց=օրինաց, աւր=օր, հաւր=հօր, մաւր=մօր, զաւրաւք=զօրօք և այլն։ Օ տառի մուտք գործելուց հետո չի գրվել հաւր, մաւր, զաւրաւք, այլ ուղղակի՝ հօր, մօր, զօրօք և այլն։ Այս գրությունն ձևը գործածական է նաև արդի գրաբարի ուսուցման մեջ։

Բաղաձայն հնչյուններն են՝ բ, գ, դ, զ, թ, ժ, ը, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, և այլն։

Հին հայերենում ֆ բաղաձայնը չի եղել։ Այս հնչյունը հայերենի մեջ մտել է միջին դարում հայերի և եվրոպական ժողովուրդների փոխադարձ առնչության քաղաքական շփման հետևանքով։ Մինչև այդ օտարազգի բառերի ֆ հնչյունին փոխարինել է հայկական փ հնչյունը։

Բացի ձայնավորներից ու բաղաձայններից գրաբարն ունեցել է նաև դիֆթանգներ (երկհնչյուններ)։

Դրանք են՝

Այ—հայր, մայր, եղբայր (հայր, մայր, եղբայր)։

Ոյ—բոյս, թոյն, գոյն (բույս, թույն, գույն)։

Աւ—ամաւթ, հաւր, մաւր (ամառթ, հաուր, մաուր)։

Եա—մանեակ, ատեան (մանյակ, ատյան)։

Իւ—նիւթ, հիւթ (նյութ, հյութ)։

Իո—պատանու, որդւո (պատանու, վորդու)։

Եաւ—պատանեաւ, բարեաւ (պատանյաու, բարյաու)։

Իոյ—ցորենւոյ, գինւոյ (ցորենույ, գինույ)։

ԳՐԱԲԱՐԻ ԱՐԴԻ ԱՐՏԱԲԵՐՈՒՄԸ

Ե ԶԱՅՆԱՎՈՐ

Ն ձայնավորը բառասկզբում արտաբերվում է որպես յե։ Երկու, եզ, երկիր, երկ, երկունք և այլն։

Ն ձայնավորը բառամիջում արտաբերվում է որպես ե։ Օրինակ՝ երեք, երգեն, վսեմ, վեհ, աշագեղ։

Ն ձայնավորը բառավերջում չի արտաբերվում։ Բառավերջում չի գրվում ե։

Է ԶԱՅՆԱՎՈՐ

Է ձայնավորը գործածվում է բառասկզբում, բառամիջում և բառավերջում։ Բոլոր դեպքերում է հնչյունի արտաբերումը նույնն է։ Օրինակ՝ էակ, սէր, պարէն, բազէ, բոպէ և այլն։

Բառամիջում է դիրը գրվում է այն դեպքում, երբ բառի աճման ժամանակ «ե» հնչյունը փոխարինվում է «ի» հնչյունով։ Օրինակ՝ սէր=սիրել, տէր=տիրել, սեզ=սիզապանծ, սեզ=սիզապիտ և այլն։

Է ձայնավորն սկզբում եղել է երկհնչյուն և կազմված է եզել և յ միացությունից։ Օրինակ՝ գրեյ=զրէ, երգեյ=երգէ և այլն։

Ո ԶԱՅՆԱՎՈՐ

Ո ձայնավորը հին ժամանակ արտաբերվել է ուօ, իսկ այժմ արտաբերվում է վօ։

Ա ձայնավորը բառասկզբում միշտ արտաբերվում է վա-
Օրինակ՝ որս (վորս), ոչ (վոչ), ոչխար (վոչխար)։ Բացառությամբ
են կազմում հետևյալ բառերը՝ ով, ովսաննա, ոագիս, ովկիանոս։
Այս բառերի սկզբում ո-ն հնչվում է իբրև Օ. այսպես՝ Օվ, Օվ-
սաննա, Օագիս, Օվկիանոս։

Ա ձայնավորը բառամիջում և բառավերջում արտաբերվում
է Օ։ Օրինակ՝ որսորդ, հով, կով, մարմնո(յ), գետո(յ), սիրո(յ)
և այլն։

Ա ձայնավորը վ բաղաձայնից առաջ միշտ արտաբերվում
է Օ, իսկ ա-ի հետ կարգացվում է ա։ Օրինակ՝ մարմնով, հրով,
բայց ծովու, խրատու և այլն։

Ա ձայնավորը հին գրաբարում արտաբերվել է Օ, բայց
հետո փոխվել է վա-ի։

Ը ՁԱՅՆԱՎՈՐ

Ը ձայնավորը թե գրաբարում և թե աշխարհաբարում մի-
ակ արտաբերությամբ ունի։

Ը գիրը գրաբարում գրվում է միայն բառասկզբում և բա-
հյում։ Օրինակ՝ ընկալ, ընդունայն, անըմբեր (անհամբեր),
մրն (անհարմար) և այլն։ Բառավերջում չի գրվում։

Օ ՁԱՅՆԱՎՈՐ

Օ ձայնավորին համապատասխանում է այժմվա աշխարհա-
բարի ա ձայնավորը։

Օ գիրը գրվում է բառասկզբում և բառամիջում։ Օրինակ՝
պաշտոն, գործ, օգնական, օժանդակ, օձտել (բաժանել), հօր, մօր
և այլն։

Օ գիրը բառավերջում չի գրվում։

Յ ԿԻՍԱԶԱՅՆ

Յ կիսաձայնը ի ձայնավորի տարրերակն է (վարիան-
տը)։

Յ կիսաձայնը բառասկզբում և բառամիջում արտաբերվում
է ինչպես աշխարհաբարի Ե հնչյունը։ Օրինակ՝ Յովհաննէս, Յա-
գրվք, յարմար, յանկարծ=չովհաննէս, չակովք, հարմար, հան-
ւծ և այլն։

Յ կիսաձայնը բառերի վերջում ո և ա ձայնավորներից հետո
գրվում է, բայց չի արտաբերվում։ Օրինակ՝ գրում ենք գործոյ-
գետոյ, սիրոյ, ծառայ, վրայ, կարգայ, զարմանայ, բայց կարդում
ենք գործո, գետո, սիրո, ծառա, վրա, կարգա, զարմանա և այլն։

Յ կիսաձայնը միանալով ա ձայնավորի հետ կազմում է
այ երկհնչյունը, որը բոլոր դեպքերում արտաբերվում է այ։ Օրի-
նակ՝ այսօր, մակրայ, կարգայցեմ, զարմանային և այլն։

Ի ԿԻՍԱԶԱՅՆ

Ի կիսաձայնը չի համապատասխանում վ հնչյունին, որով-
հետև ա-ը կիսաձայն է, իսկ վ-ը՝ բաղաձայն։

Ի կիսաձայնը գրվում է միայն բառամիջում և բառավեր-
ջում։ Բառասկզբում չի գրվում։

Ի կիսաձայնը բոլոր ձայնավորներից հետո, բացի ա-ից-
կարգացվում է վ։ Օրինակ՝ հաւ=հավ, նաւ=նավ, կաւիւն=կավիւն,
կարդացվում է վ։ Օրինակ՝ հաւիւն=հավիւն, բանիւ=բանիւ, կոիւ=կոիւ,
շաւիղ=շավիղ, տաւիղ=տավիղ, բանիւ=բանիւ, արծիւ=արծիւ, թիւ=թիւ և
պատիւ=պատիւ, անիւ=անիւ, արծիւ=արծիւ, թիւ=թիւ և
այլն։

Ի կիսաձայնը ձայնավորից առաջ արտաբերվում է վ, իսկ
բառավերջում միանալով ի ձայնավորի հետ արտաբերվում է իվ։
Օրինակ՝ որդւոց=որդվոց, ոգւոց=ոգվոց, ասորւոց=ասորվոց,
արծիւ=արծիւ, բանիւ=բանիւ, սրտիւ=սրտիւ և այլն։

Ի կիսաձայնը միանալով ի ձայնավորի հետ՝ բառասկզբում
և բառամիջում արտաբերվում է յա։ Օրինակ՝ իւր=յուր, իւրով
=յուրով, իւրաքանչիւր=յուրաքանչյուր, կորիւն=կորյուն, ար-
իւն=արյուն, քաջութիւն=քաջություն, արութիւն=արություն և
այլն։

Վ ԲԱՂԱԶԱՅՆ

Վ բաղաձայնը գրվում է բոլոր դեպքերում։ Բառասկզբում,
բառամիջում և բառավերջում։

Նթե բառն սկսվում է վ-ով, գրվում է վ։ Օրինակ՝ վեհ,
վսեմ, վէս, վասն և այլն։

Բառամիջում վ գրվում է այն ժամանակ, երբ բառը
բարդ է և երկրորդ բաղադրիչն սկսվում է վ հնչյունով։ Օրինակ՝
արօտավայր, բնակավայր, հրավառ, բոցավառ և այլն։

Ա ձայնավորի հետ լսվող վ հնչյունը բոլոր դեպքերում

գրվում է վ և ոչ թեւ, որովհետեւ ուի ևւի միացությունը
կազմում է ու: Օրինակ՝ հրով, գրով, մարմնով, գովել և այլն:

ԵՐԿՀՆՁՅՈՒՆՆԵՐ

Ս և ա հնչյունների եւ միացությունն արտաբերվում է
եւ (յա): Օրինակ՝ մատեան=մատյան, ատեան=ատյան, միջ-
օրեայ=միջօրյա, առօրեայ=առօրյա և այլն:

Ե Ա Յ

Սայ միացությունն արտաբերվում է եւ (յա): Օրինակ՝
սակեայ=սակյա, կճեայ=կճյա, հաղարամեայ=հաղարամյա, բաց-
օթեայ=բացօթյա և այլն:

Ո Յ

Ոյ երկհնչյունը համապատասխանում է աշխարհարարի նույն
երկհնչյունին և նույն արտաբերությունն ունի:

Բառակերպում, բառամիջում բաղաձայններից առաջ ար-
տաբերվում է ոյ: Օրինակ՝ բոյս=բույս, լոյս=լույս, յոյս=հույս,
ծոյլ=ծույլ, բոյլ=բույլ և այլն:

Բառավերջում, ինչպես և ձայնավորից առաջ, արտաբեր-
վում է օյ: Օրինակ՝ բարոյական, հաճոյական, գլխոյական, գո-
ռոյ, նոյ և այլն:

Ե Օ

ՍՕ երկհնչյունը համապատասխանում է աշխարհարարի յօ-
ին: ՍՕ միացությունը գրաբարում գրվել է եւա (յավ): Օրինակ
կարծեաք—կարծեօք=կարծյօք, արդեաք—արդեօք=արդեյօք
պատանեաք—պատանեօք=պատանյօք և այլն:

Ե Ի

ՍԷ երկհնչյունն արտաբերվում է յեվ: ՍԷ երկհնչյունը բա-
ղաձայնից առաջ արտաբերվում է իւ: Օրինակ՝ առեւծ=առիւծ
(առյուծ), գեւղ=գիւղ (գյուղ) և այլն:

Դ ա ս Բ

Թ Ի Վ

Թիվը հիմնականում արտահայտում է քանակ, որը կարող է
լինել մեկ կամ մեկից ավելի:

Բացի իր այս հիմնական ֆունկցիայից Թիվն արտահայ-
տում է նաև բառերի փոխադարձ հարնչությունը խոսքի մեջ:
Այս հարնչությունը (բառահարաբերությունը) արտահայտելու
համար բառն ստանում է որոշ մասնիկներ: Դրանք են՝ ք, ց,
ս, ետ, քի և այլն: Օրինակ՝ բանք, նոցա, գործս, որևար, մանկ-
քի (խոսքեր, նրանց, իշխաններ, մանուկներ) և այլն:

Թիվը գրաբարում, ինչպես և աշխարհարարում, երկու է՝
եզակի և եռյակի:

Եզակին նման է աշխարհարարին:

Դրաբարում կան բառեր, որոնք եզակի չունեն: Այսպիսի
բառերը կոչվում են անեզակաթիվ: Օրինակ՝ միտք, խելք, աչք,
փառք, զօրք և այլն:

Անեզակաթիվ բառերը գրաբարում հոգնակի են թե՛ ձևով և
թե՛ բովանդակությամբ: Այս բառերն աշխարհարարում դարձել
են եզակի թե՛ ձևով և թե՛ բովանդակությամբ:

Դրաբարում կան բառեր, որոնք չունեն հոգնակի: Այսպիսի
բառերը կոչվում են անեռյակաթիվ: Դրանք են՝ լոյս, խաւար, սէր,
սուգ, խիզճ, յուսին, արև, յոյս (հույս), վաղիւ, հիւսիս (հյուսիս)
հանգիստ, երկիւղ և այլն: Բոլոր հատուկ անունները նույնպես
անհոգնական են:

Դրաբարում հոգնակին կազմվում է մի շարք մասնիկների
միջոցով, որոնք ավելանում են անմիջապես բառավերջում:

Այդ մասնիկներն են՝ ք, ս և ց:

ա) Դ ավելանում է եզակի սեղանակաթի և զործիտկաթի վեր-

ջում:

Օրինակ՝

Եղակի ուղղ.—բան, գործ, թույլ, սիրտ:
 Հոգնակի : —բան, գործ, թույլ, սիրտ (խոսքեր, գործեր, թույլներ, սրտեր) և այլն:
 Եղակի գործ.—գործով, գետով, մարմնով:
 Հոգնակի : —գործով, գետով, մարմնով (գործերով, գետերով, մարմիններով) և այլն:
 բ) Ա ավելանում է հայցականի վերջում և կազմում հոգնակի հայցական: Օրինակ՝
 Եղակի հայց.—բան, սիրտ, սեղան, գանձ և այլն:
 Հոգնակի : —բան, սիրտ, սեղան, գանձ և այլն:
 Մտնոր.—Հոգնակի հայցականը պետք է կարգալ՝ բան, սիրտը, սեղանը, գանձը և այլն:
 գ) Յ ավելանում է եղակի սեռականի վերջում և կազմում գնակի սեռական: Օրինակ՝
 Եղակի սեռ.—բանի, տասեղ, հնգի, տխտանայ և այլն:
 Հոգնակի : —բանից, տասեղց, հնգից, տխտանայց:

արժույթուն

Հետևյալ բառերը դարձնել եղակի ուղղակի և հայցակի
 ներս, նամակ, զիր, ուսանող, աշակերտ, ուսուցիչ, մատնան, մշակ, դաշտ, ջուր, քաջութիւն, գորութիւն, դեռ, մարմին, տուն:
 Բացի հոգնակիի այս վերջավորութիւններից զբարարում կան մի շարք մասնիկներ, որոնք զրգելով բառավերջում արտահայտում են ետադարձակ իմաստ և նույնպէս կազմում հոգնակի թիվ: Այդ մասնիկներն են՝
 ա) ետր—որեւոր (իշխաններ), բանեւոր (խոսքեր), խոզեւոր (խոզեր), իշեւոր (էշեր) և այլն: Սար մասնիկի ա ձայնավորը սղգելով դարձել է աշխարհաբարի եր հոգնականացուցիչը:
 բ) Սեւոր—բարձկնեւոր (բարձիկներ), նաւկնեւոր (նավակներ) և այլն:
 Ղեւոր մասնիկի ա ձայնավորը սղգելով ստացվել է աշխարհաբարի մեր հոգնականացուցիչը:
 գ) Ետն—նախարարեմ, թղթեմ, բերդեմ, Գրիգորեմ (նախարարներ), (թղթեր), (բերդեր) և այլն:
 դ) Եմի—աւագանի, ազատանի, կանանի և այլն (ազադներ), (ազատներ) (կիներ) և այլն:
 ե) Ումբ—մանկունք, երիցունք, Եպիսկոպոսունք և այլն (մանուկներ), (երեցներ), (Եպիսկոպոսներ) և այլն:

դ) որեւի—արտոր-եայ, վանոր-եայ=արտեր, վանքեր են:
 է) Եյբ—դաշտոր-այք, վանոր-այք, արտոր-այք և այլն (դաշտեր), (վանքեր), (արտեր) և այլն:
 ը) Եի—մանկ-տի, ծակ-տի և այլն (մանուկներ), (ծակեր) և այլն:
 թ) Եկեմ—զոր-ական, զբաստ-ական, զուսան-ական և այլն (զորականներ), (զբաստներ), (զուսաններ) են:
 Հաճախ տի, եար, ահան մասնիկներին ավելանում է Բ հոգնականացուցիչը և կազմում կրկնակի հոգնակի: Օրինակ՝ մանկ-տի, արտոր-այք, վանոր-այք, զոր-ական և այլն:

ԷԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐԻ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ

Էական բայերը քերականութեան մեջ անվանվում են նաև օժանդակ:
 Գրաբարում էական բայերը երեք են՝ ել կամ իլ, ալ, ուլ:
 Ել (իլ), ալ, ուլ մասնիկներն առանձին վերցրած իմաստ չունեն. բայց ավելանալով բառավերջում՝ բառին տալիս են շարժման կամ սլոգիսի իմաստ: Այսպէս՝ խոսք+ել=խոսել, խաղ+ալ=խաղալ, թող+ուլ=թողուլ (թողնել), ետնել, խաղալ, բողոլ անորոշ գերբայներ են, որոնք արտահայտում են սոսկ գործողութիւն:
 Ել (իլ), ալ, ուլ ձևերի մեջ և (ի), ա, ու կոչվում են էական բայի ելմէ, իսկ լ-ն՝ վերջավորութիւն: Ել (իլ), ալ, ուլ միացութիւնները զբարարում կոչվել են նաև լծորդութիւն: Ե (ի), ա, ու ձայնավորներով որոշվում է խոնարհման բնույթը և այդպէս կոչվում է (ի), ա, ու խոնարհում:
 Էական բայերի խոնարհումը կարեւորագույն նշանակութիւն ունի խոնարհման մեջ, որովհետեւ զբարարի բայերի խոնարհումը նույնն է, թե էական բայի խոնարհում:
 Էական բայերի խոնարհման մեջ որոշակիօրէն արտահայտված է գեմքը, թիվը, ժամանակը:
 Էական բայերի վերջավորութիւններն ըստ գեմքի՝

ՆԵՐԿԱ ԺԱՄԱՆԱԿ

Եղակի բիվ	Հոգնակի բիվ
1-ին գեմք—մ	մք
2-րդ —ս	սք
3-րդ —յ	ն

Այս վերջախորութուններն ախլանում են ել (իլ), ալ, ուլ
 էական, բայերի ե (ի), ա, ու հիմքին և ստացվում է հետևյալը՝

ե Ա ՈՒ

Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգն.	Եզակի	Հոգն.
I գեմք՝ ե-մ (իմ)	ե-մք(իմք)	ա-մ	ա-մք	ու-մ	ու-մք
II » ե-ս (իս)	ե-յք(էք)(իք)	ա-ս	ա-յք	ու-ս	ու-յք
III » ե-յ (ի)	ե-ն (ին)	ա-յ	ա-ն	ու-յ	ու-ն

(=է)
 Ե խոնարհման մեջ եզակի երրորդ գեմքի էյ միացու-
 թյունն արտաբերվել է և և զրվել է հետագայում է, այս խո-
 նարհման հոգնակի երկրորդ գեմքը նույնպես պետք է կարդալ
 էթ և ոչ թե էյք:

Ա խոնարհման եզակի երրորդ գեմքի յ կիսաձայնը չի
 հնչվում, պետք է կարդալ պարզ ա:

Ու խոնարհման մեջ եզակի 3-րդ գեմքում և հոգնակի երկ-
 րդ գեմքում յ կիսաձայնը դուրս է ընկնում: Հոգնակի երկ-
 րդ գեմքը ունի 2 ձև՝ ումք և ույք (թողումք կամ թողույք):
 Իբարում զԱյժ մասնիկը գրվում է ոյք (թողոյք):

էական բայերի ներկա ժամանակի այս երեք ձևերը (եզա-
 և հոգնակի) միանալով որևէ դոյականի, անականի կամ մակ-
 սյական արմատի հետ կազմում են բայերի խոնարհման ցեր-
 ան ժամանակի: Այսպես՝

ե (ի)

(Խոնարհում)

Ազատ-ել (իլ)

Ա

(Խոնարհում)

կարդ-ալ

ե Ձ Ա Կ Ի Թ Ի Ի

ազատ-ւմ (ազատում եմ)
 ազատ-ես (ազատում ես)
 ազատ-է (ազատում է)

կարդ-ւմ (կարդում եմ)
 կարդ-աս (կարդում ես)
 կարդ-այ (կարդում է)

ազատ-իմ (ազատվում եմ)
 ազատ-իս (ազատվում ես)
 ազատ-ի (ազատվում է)

Ու (Խոնարհում) Թող-ուլ
 Թող-ում (թողնում եմ)
 Թող-ուս (թողնում ես)
 Թող-ու (թողնում է)

Յ Ո Ք Ն Ա Կ Ի Թ Ի Ի

ազատ-ւմք (ազատում ենք)
 ազատ-էք (ազատում էք)

կարդ-ւմք (կարդում ենք)
 կարդ-այք (կարդում էք)

ազատ-են (ազատում են)
 ազատ-իմք (ազատվում ենք)
 ազատ-իր (ազատվում էք)
 ազատ-ին (ազատվում են)

կարդ-ան (կարդում են)
 Թող-ումք (թողնում ենք)
 Թողուք կամ Թողոյք (թող-
 նում էք)
 Թողուն (թողնում են)

Վարժություն

Խոնարհել (ներկա ժամանակով) հետևյալ բայերը՝
 զրել (զրիլ), սիրել (սիրիլ), յաղթել (յաղթիլ)=հաղթել, հաղթիլ
 առնել (առնիլ) հրամայել (հրամայիլ), խոկալ, տոկալ, դալ, եր-
 թալ, դարձանալ, հեղուլ, կիզուլ (այրել), զարթնուլ

Թարգմանե՛ք աշխարհաբար

Հոյակապ և լուսաւոր են քաղաքք մեր: Անձայրածիր են
 դաշտք և արտորայք մեր: Մեծ և գեղեցիկ է ծով: Ո՞վ ես դու
 Ո՞վ է, որ դալ Յձ երթաս: Ելանեն լեռնանան, իջանեն դաշ-
 տանան: Թողումք և երթամք, Յաղթեմք և կործանեմք զթշնա-
 միս մեր: Հալածականս առնեմք զթշնամիս, հակառակորդս մեր՝
 Ընդէ՛ր արգելուս: Թշնամիք մեր կործանին: Գան, հասանեն զօ-
 բականք մեր և փախստականս առնեն զթշնամիս մեր:

Լուսաւոր—լուսավոր
 Քաղաքք—քաղաքք
 Քաղաքք մեր—մեր քաղաքները
 Դաշտք—դաշտք
 Արտորայք մեր—մեր արտերը
 Յձ—սիր
 Ելանել—ելնել
 Լեռնանալ—լեռ դառնալ
 Դաշտանալ—դաշտ դառնալ
 Յաղթեմք—հաղթեմք
 Զթշնամիս—ըզթշնամիս
 Զթշնամիս մեր—մեր թշնամի-
 ներին

Հալածականս առնել—հալածել
 Զհակառակորդս (ըզհակառա-
 կորդս) մեր—մեր հակառա-
 կորդներին

Ընդէ՛ր—ինչո՞ւ
 Արգելուլ—արգելիլ, խափանել
 Կործանիլ—կործանվել
 Հասանել—հասնել
 Զօբականքն մեր—մեր կտրիճ
 զինվորները, մեր զորքերը
 Փախստականս առնեն—փախ-
 ցնում են

2 0 1 0 2 0 1 0 1 0

Երկրորդականը, զոր-
 եզակի սեռակամը կազմելու համար բառի եզակի ուղղա-
 անին ավելանում են ա, ի, ու մասնիկները: Օրինակ՝

անձը, որը խոսքի կամ նախադասութիւնի մեջ հասկեր-
գործողութեան օբյեկտը (կրող առարկան, ուղիղ խնդիրը): Օ.

Հայցական հոլովով գրված բառը սովորաբար սկզբից ունենում է գ. որը կոչվում է Եփեղիմի Օրինակ՝

Ուղ.—հաց, սիրտ, գործ, նա, այս

Հայց.—զհաց, զսիրտ, զգործ, զնա, զայս և այլն

2. Նախդիրը բառակազմում կարգացվում է ըզ. եթե բառն սկսվում է բաղաձայնով։ Օրինակ՝ զհաց—ըզհաց, զսիրտ—ըզսիրտ, զգործ—ըզգործ, զնա—ըզնա։ Իսկ եթե բառն սկսվում է ձայնավորով, զ արտաբերվում է որպես պարզ գ. այսպես՝ զայս, զնա, զԱննա, զարուսեակ, զանաղատ և այլն։

Հայցական հոլովը գրաբարում, ինչպես և աշխարհարարում, երկու կիրառություն ունի՝ սրոյշալ և անորոշ։

ա) Սրոյշալ հայցական, եթե առարկան սրոյշալ է, հայցական հոլովով գրված բառն սկզբից ստանում է գ նախդիրը։ Օրինակ՝ զմարդ, զսեղան (մարդը, սեղանը) և այլն։

բ) Անորոշ հայցական, եթե առարկան անորոշ է, հայցական հոլովով գրված բառն սկզբից չի ստանում գ նախդիրը։ Օրինակ՝ մարդ, սեղան և այլն։

Եզակի հայցականը ձևով նման է ուղղականին, ինչպես աշխարհարարում։ Օրինակ՝

Ուղղ. տուն, այր, քաղաք և այլն։

Հայց. տուն, այր, քաղաք և այլն։

Հոգնակի հայցականը կազմվում է հոգնակի ուղղականից բառավերջի ք բաղաձայնը փոխարինվելով ւ բաղաձայնով։ Օրինակ՝

Ուղղ.

Հայց.

բանք, ժիրտք, քաջք, գործք, անորոշ—բանս, սիրտս, քաջս, գործս, սրոյշալ—գրանս, զսիրտս, զքաջս, զգործս

2. Նախդիրով հայցականը կոչվում է որոշալ հայցական, իսկ առանց գ նախդիրի՝ անորոշ։

Հանախ հայցական հոլովը կիրառվում է նաև առ մասնիկով և ց. ի կամ յ գրեթով, որոնք նույնպես նախդիրներ են կոչվում։ Այս դեպքում գ նախդիրը չի գրվում։ Օրինակ՝ առ նա, ցայս վայր, ի քաղաքն, յաշխարհն և այլն։ 2 և յ նախդիրները գրվում են բառի հետ միացած, իսկ ի նախդիրը—անջատ, առանձին։

Բոլոր գերանունները հայցական հոլովում ունեն գ նախդիրը, որովհետև գերանունները չունեն աշխարհ ձևեր։ Օրինակ՝ չի կարելի ասել նա, նոսա, իս, այստեղ, այլ պետք է ասել զնա, զնոսա, զիս, զայստեղ։

Բացառական հոլովը պատասխանում է յուսմե՞, ուստի՞ (ուսմեց, ինչից) հարցերին։ Օրինակ՝ ի նմանե՞ (նրանից), ի քաղաքե՞ (քաղաքից) և այլն։

Բացառական հոլովը կազմվում է սովորաբար եզակի և հոգնակի սեռականից և բառակազմում ընդդռնում ի կամ յ նախդիրը։ Օրինակ՝

Յոգնակի

Եզակի

Սեռ. զաշտաց, զհետց, իմաստնոյ, Աբամայ
Բաց. ի զաշտաց, ի զհետց, յիմաստնոյ, յԱբամայ
(զաշտերից), (զհետերից), (իմաստունից), (Աբամայի)

Ի նախդիրը գրվում է այն ժամանակ, երբ բառն սկսվում է բաղաձայնով։ Օրինակ՝ ի քաղաքե (քաղաքից), ի նմա (նրա մեջ), ի բանե (խոսքից), ի գործոյ (գործից) և այլն։

Յ նախդիրը գրվում է այն ժամանակ, երբ բառն սկսվում է ձայնավորով։ Օրինակ՝ յԱբամայ (նԱբամայ)—Աբամայ, յաշխարհի (հաշխարհի)—աշխարհում, յոսկւոյ (հոսկւոյ)—ոսկուց և այլն։

Ի նախդիրը գրվում է առանձին, իսկ յ նախդիրը—միացած բառի հետ։

Յ նախդիրը նույն ի նախդիրն է։
Յ նախդիրը հատուկ անունների հետ գործածվելով գրվում է բառի հետ միացած և փոքրատառ, իսկ հատուկ անունը պահպանում է մեծատառը։ Օրինակ՝ յԱրշակայ, յԱսիայ, յԱննայե և այլն։ Վերջակետից հետո կամ նոր սկսվածքի ժամանակ, ի հարկե, յն գրվում է մեծատառ։

Ի կամ յ նախդիրը բացառականի համար քննարկի մասին է կազմվի։

Ի, ու, ան, եան, հոլովման, ինչպես և ետր-ետդ (եր-եդ) ի, ու, ան, եան, հոլովման, ինչպես և ետր-ետդ (եր-եդ) կազմությունն ունեցող բառերի բացառականը կազմելիս եզակի սեռականի վերջում ավելանում է բնորոշիչ ե. Օրինակ՝ Սեռ. բանի, հիման, քաջութեան, գանձու, կայսեր, Բաց. ի բանե, ի հիմանե, ի քաջութեանե, ի գանձուե, ի կայսերե և այլն։

Գործիական հոլովը պատասխանում է Բե, Բե իսիք (ինչով) հարցերին, քաղաքա (քաղաքով), նովա (նրանով), մեծա (մեծով) և այլն։

Գործիական հոլովը գրաբարում

ըն բն-

բո՞ւրի մասնակիչ, ինչպէս հայցականը և բացատրականը

Գործիականի հոլովական բնորոշիչ մասնակիչ նրեր է՝ վ, լ, բ, որոնք ավելանում են բառավերջին եզակի րվում:

Սզակի գործիական հոլովը կազմվում է եզակի սեռակ ածից բառավերջում ընդունելով վ, լ կամ ր: Օրինակ՝

Սևո. գործոյ, բանի, աստեղ և այլն:

Գործ. գործով, բանիւ, աստեղք և այլն:

(գործով), (խոսքով), (աստղով)

Հոգնակի գործիականը կազմվում է եզակի գործիականից բառավերջում ավելանալով ք հոգնականացուցիչը: Օրինակ՝
Եզակի գործիակ. գործով, բանիւ, տխտանաւ, ծովու և այլն:
Յոգն. գործիակ. գործովք, բանիւք, տխտանաւք, ծովուք և այլն:
(բանյուք), (տխտանօք):

Եթե բառը հոլովման ժամանակ սեռականում ունի ու ղերջավորութունը, գործիականում բնորոշիչ մասնակիչ չի ընդունում: Օրինակ՝

Սևո. խրատու, ծովու, գանձու և այլն:

Գործ. խրատու, ծովու, գանձու և այլն:

Գործիականի վ, լ, բ բնորոշիչների կիրառությունը

ա) վ Բ Ն Ո Ր Ո Շ Ի Չ Ը

Վ. բնորոշիչը կիրառվում է միայն այն ժամանակ, երբ բառը եզակի սեռականում ունի ոյ հոլովական վերջավորութունը: Եթե վ բնորոշիչն ավելանում է, այն ժամանակ չ կիսաձայնը դուրս է ընկնում: Օրինակ՝

Սևո. գործոյ, ծառոյ, գետոյ:

Գործ. գործով, ծառով, գետով:

բ) Ի Բ Ն Ո Ր Ո Շ Ի Չ Ը

Ի բնորոշիչը ավելանում է եզակի սեռականին այն ժամանակ, երբ սեռականում ունի ձայնավոր հոլովական վերջավորութուն: Օրինակ՝

Սևո. բանի, սրտի, տխտանայ, Արամայ և այլն:

Գործ. բանիւ, սրտիւ, տխտանաւ, Արամաւ և այլն:

(բանիվ), (սրտիվ), (տխտանավ), (Արամավ)

Երբ ավելանում է լ բնորոշիչը, այն ժամանակ սեռականի

չ կիսաձայնը չի արտաբերվում և դուրս է ընկնում, ինչպես ոյ ձիացութեան մեջ վ բնորոշիչից հետո:

Երբ սեռականը ունի ու հոլովական վերջավորութունը, այդ դեպքում գործիականում լ բնորոշիչը չի ավելանում, որովհետև ու ձայնավորից հետո գրվող լ-ը չի կարգացվում (ու+լ), այլ մնում է նույն ու-ն: Օրինակ՝

Սևո. խրատու, գանձու, ծովու և այլն:

Գործ. խրատու, գանձու, ծովու և այլն:

Ի հնչյունը հոգնակի գործիականում և ձայնավորից հետո արտաբերվում է յաւ (իւ): Օրինակ՝ բանիւք (բանյուք), սրտիւք (սրտյուք), ձայնիւք (ձայնյուք) և այլն:

Ի հնչյունը հոգնակի գործիականում ա ձայնավորի հետ արտաբերվում է օ: Օրինակ՝ նշանաւք (նշանօք), տխտանաւք (տխտանօք), այդեաւք (այդեօք) և այլն:

գ) Բ Բ Ն Ո Ր Ո Շ Ի Չ Ը

Բ բնորոշիչն ավելանում է եզակի սեռականին այն ժամանակ, երբ բառը սեռականում ունի բաղաձայն վերջավորութուն օ, ր, դ: Այս դեպքում և բաղաձայնը ք հնչյունից առաջ վերածվում է մ հնչյունին: Օրինակ՝

Սևո. հիմաւ, գոյութեամ, դստեր, աստեղ և այլն:

Գործ. հիմամք, գոյութեամք, դստերք, աստեղք և այլն:

Մեծօք. — Հնազույն ժամանակ գործիական հոլովի վերջավորութունը հոգնակիում եղել է աւք, որը 12-րդ դարում դարձավ օք, (աշխարհաւք — աշխարհօք, քաղաքաւք — քաղաքօք և այլն):

Ներգոյական եւլովը հայերեն քերականութեան մեջ մտել է ուշ շրջանում: 5-րդ դարի հայ քերականութեան մեջ այն գոյութուն չուներ որպես առանձին հոլոված, բայց ներգոյականի զաղափարը եղել է մարդկանց գիտակցութեան մեջ և այժմ էլ աշխարհաբարում այն կա թե գիտակցութեան մեջ և թե քերականութեան մեջ որպես առանձին հոլոված:

Գրաբարում ներգոյականը կազմվում է եզակիում՝ սեռականից, տրականից և հայցականից, իսկ հոգնակիում միայն եռյցականից: Օրինակ՝ Ի բանի (խոսքի մեջ), Ի նմա (նրա մեջ), Ի քաղաքս (քաղաքներում) և այլն:

ՊԱՐԶ ԵՎ ԽԱՌՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

Եթե հոլովման ժամանակ բառը եզակիում և հոգնակիում ունի մի տեսակ հոլովիչ բոլոր հորիզոնում, այդպիսի հոլովումը կոչվում է պարզ Օրինակ՝

Սիրտ, սրտի, սրտիւ, սրտից, սրտիւք (բոլոր հոլովներում պահպանվել է ի ձայնավորը):

Եթե հոլովման ժամանակ բառը եզակիում և հոգնակիում չի ունենում միատեսակ հոլովիչ բոլոր հոլովներում, այդպիսի հոլովումը կոչվում է խառն կամ քույլ հոլովում: Օրինակ՝

Եզակի	Թաղանթի
Ուղղ. աշխարհ	աշխարհք
Սեռ. աշխարհի	աշխարհաց
Գործ. աշխարհաւ	աշխարհաւք(օք)

Այս օրինակի մեջ եզակի սեռականը վերջանում է ի ձայնավորով. չեզույն սկսվում է գործիականից, որովհետև փոխանակ ըստ հոլովական կազմության կանոնի լինելու աշխարհիւ, դառնում է աշխարհաւ, և զրա համապատասխան հոգնակի սեռականում ստանում է այդ վերջավորությունը (փոխանակ ից վերջավորության):

Դ ա ո Ձ

ՁԱՅՆԱՎՈՐ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

Ա Հ ո լ ո Վ ու մ

ՈՒԺԵՂ (ՊԱՐԶ)

Եզակի թիվ

Ուղղ. տիտան	(տիտան)	տիտանք	(տիտաններ)
Ս. տիտանայ	(տիտանի)	տիտանաց	(տիտանների)
Տ. տիտանայ	(տիտանին)	տիտանաց	(տիտաններին)
Հ. զտիտան	(տիտանին)	զտիտանս	(տիտաններին)
Բ. ի տիտանայ	(տիտանից)	ի տիտանաց	(տիտաններից)
Գ. տիտանաւ	(տիտանով)	տիտանաւք(օք)	(տիտաններով)
Ն. ի տիտան	(տիտանի մեջ)	ի տիտանս	(տիտանների մեջ)

Ա ՀՈԼՈՎՈՒՄՈՎ ՀՈԼՈՎՈՒՄ ԵՆ

ա) Բառը հասուկ ամուսններ, սակավ բացառությամբ: Օրինակ՝ Հայկ, Արամ, Այրարատ, Արշակ, Տիգրան, Վարդան, Մեսրոպ, Թադևոս, Սուրեն, Գուրգեն, Մարտ և այլն:

բ) Մի բարձր ամեղակոն բառեր՝ ծփանք, զբոսանք, աչք (աչաց), խելք (—խելաց), ձեռք (—ձեռաց), միտք (—մտաց), փառք (—փառաց), Ալանք (—Ալանաց), Գուգարք, Մասիք, Մարք, Մոկք (—Մոկաց), Միջագետք, Վիրք, Գամիրք, Տաշիրք, Մոփք (—Մոփաց), կենանք (—կենանց), զօրք (—զօրաց), Խրախանք (—խրախանաց) և այլն:

Ծանոթ. — Փակագծերում առնվածը հոգնակի սեռական է:

Ուղղ. Վիրք	Գուգարք	միտք
Ս. Վրաց	Գուգարաց	մտաց
Տ. Վրաց	Գուգարաց	մտաց
Հ. (զ)Վիրս	(զ)Գուգարս	զմիտս
Բ. ի Վրաց	ի Գուգարաց	ի մտաց

Գ. Վրաւք(օք) Գուգարաւք(օք) մտաւք(օք)

Ն. Ի Վիրս Ի Գուգարս Ի միտս

գ) Ա կամ իմ վերջավորությունն ունեցող բառերը. այս բառերի հոլովման ժամանակ սեռականում և նրանից կազմված հոլովներում ավելանում է միայն յ: Օրինակ՝

Ուղղ.	Աննա	Եղեսիա	Կիլիկիա
Ս.	Աննայ	Եղեսիայ	Կիլիկիայ
Տ.	Աննայ	Եղեսիայ	Կիլիկիայ
Հ.	զԱննա	զԵղեսիա	զԿիլիկիա
Բ.	յԱննայ	յԵղեսիայ	ի Կիլիկիայ
Գ.	Աննաւ	Եղեսիաւ	Կիլիկիաւ
Ն.	յԱննա	յԵղեսիա	ի Կիլիկիա

Այսպէս հոլովվում են՝

Սիկիլիա, Արարիա, Եթովպիա, Իտալիա, Ասիա, Ալեքսանդրիա, Սերաստիա և այլն:

գ) Հունական առ, օս, իօս, ես և հայկական ուեի վերջավորությունն ունեցող բառերը՝ Անգրէաս, Պիթագորաս, Հոմերոս, Կիւրոս, Տիբերիոս, Սոկրատէս, Աքիլլէս, Արէս, Փիլիպպոս, Արքեդայոս, Կաղմոս, Պրոմէթէոս, վկայունի, Տիգրանունի և այլն: Հունական այս բառերի հոլովման ժամանակ առ, օս վերջավորությունները զուրս են ընկնում, իսկ իօս, եօս և ես վերջավորությունների փ և ք ձայնավորները միանալով ա հոլովիչի հետ դառնում են եայ: Օրինակ՝

Ուղղ.	Հոմերոս	Աքիլլէս	Տիբերիոս	Մասիք
Ս.	Հոմերայ	Աքիլլեայ	Տիբերեայ	Մասեայ
Տ.	Հոմերայ	Աքիլլեայ	Տիբերեայ	Մասեայ
Հ.	զՀոմերոս	զԱքիլլէս	զՏիբերիոս	զՄասիք
Բ.	ի Հոմերայ	յԱքիլլեայ	ի Տիբերեայ	ի Մասեայ
Գ.	Հոմերաւ	Աքիլլեաւ	Տիբերեաւ	Մասեաւք(օք)
Ն.	ի Հոմերոս	յԱքիլլէս	ի Տիբերիոս	ի Մասիք

Ուղղ.	վկայունի	վկայունիք
Ս.	վկայունեայ	վկայունեայ
Տ.	վկայունեայ	վկայունեայ
Հ.	զվկայունի	զվկայունիք
Բ.	ի վկայունեայ	ի վկայունեայ
Գ.	վկայունեաւ	վկայունեաւք(օք)
Ն.	ի վկայունի	ի վկայունիք

ե) Է վերջավորությունն ունեցող հասուկ անուններ. այս բառերի հոլովման ժամանակ բառավերջի և ձայնավորը միանալով ա հոլովիչի հետ դառնում է եայ: Օրինակ՝ Ուղղ. Մանէ, սեռ. Մանէ + աչ = Մանեայ, բայց. Ի Մանեայ, գործ. Մանեաւ, Ն. Ի Մանէ:

Կան հասուկ անուններ, որոնք չեն հոլովվում ա հոլովումով:

Ս. հոլովման գործիականի վերջավորությամբ են կազմված մի շարք մակբայներ՝ հարկաւ, բնաւ, սնիպաւ և այլն:

«Մասիք» բառի նման են հոլովվում Միջերկրեայք, հարսանիք, Հայաստանեայք (սեռ. Հայաստանեայց, գործ. Հայաստանեաւք(օք)), հայց. զՀայաստանեայս, ներ. Ի Հայաստանեայս) քորհնէք (սեռ. քորհնեայց) և այլն անհոսկան բառերը:

Այս հոլովումը քերականության մեջ կոչվում է նաև ես հոլովում:

ԳԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

Ա հոլովումով հոլովվում են ցուցական գերանունները՝ նա առ, դա:

Եզակի քի

Ուղղ.	Նա	դա (զա)
Ս.	նորա (նրա)	դորա (դրա)
Տ.	նմա (նրան)	դմա (դրան)
Հ.	զնա (նրան)	զդա (դրան)
Բ.	ի նմանէ (նրանից)	ի դմանէ (դրանից)
Գ.	նովաւ (նրանով)	դովաւ (դրանով)
Ն.	ի նմա (նրանում)	ի դմա (դրանում)

Յոգնակի քի

Ուղղ.	նոքա (նրանք)	դոքա (դրանք)
Ս.	նոցա (նրանց)	դոցա (դրանց)
Տ.	նոցա (նրանց)	դոցա (դրանց)
Հ.	զնոսա (նրանց)	զդոսա (դրանց)
Բ.	ի նոցանէ (նրանցից)	ի դոցանէ (դրանցից)
Գ.	նոքաւք(օք) (նրանցով)	դոքաւք(օք) (դրանցով)
Ն.	ի նոսա (նրանցում)	ի դոսա (դրանցում)

Նույն եղանակով հոլովվում է նաև նա գերանունը: Գա. սա, նա գերանունների հիմքը հոլովման ժամանակ:

հանդիսանում է զո, սօ, նո, որոնցից կազմվում են եզակի սեռականը և զործիականը և հոգնակիի բոլոր հոլովները: Ա ձայնավորը կրկնվում է բոլոր հոլովներում:

Դե, սա և նա գերանունների հոլովման ժամանակ եզակի թվում հիմքի (դո, նո, սո) վրա ավելանում է ր (դո-ր-ա, նո-ր-ա, սո-ր-ա), իսկ տրականում—մ (դո-մա, նո-մա և այլն), իսկ հոգնակիում—ց. այսպես դո-ց-ա, նո-ց-ա, սո-ց-ա և այլն:

Այդ գերանունների սկզբնատառերը (ս, դ, ն) արտահայտում են պատկանելության, ինչպես և անձնական և ցուցական գերանունների իմաստ:

Դե, սա, նա գերանունների հոլովման եզակի զործիականը կազմված է զործիականի կրկնակի վերջավորութունով (վ և լ). դո-վ-աւ, սո-վ-աւ և այլն, իսկ հոգնակի զործիականը՝ կրկնակի հոգնակի վերջավորութունով (ք). դո-ք-աւ-ք(օք) և այլն:

Թարգմանել աբխազերաբար

Թուղթ Ածղահակայ և յօժարութիւն Տիգրանայ: Յուդարկունն Տիգրանայ ի Մարս: Թանձն առնու Տիգրան և տայ զքոյր իւր Տիգրանուհի Ածղահակայ: Ոչ զիտես, ասէ, եթէ եղբայր քո Տիգրան խանդայ զտիկնութիւն քո: Նա անցանէ, զնայ ի Մարս և շինէ անդ զՄարակերտ: Սա տիրէ ամա երեսուն և մի. թողու զթաղաւորութիւնն Անտիոքայ: Արշակ է որդի Վաղարշակայ: Գտանէ յԱսիա պղնձաձոյլ պատկերս Արտեմիդեայ և Հեքակկայ: Անկունն Տիրեբեայ: Դաշտք Ամասիայ: Իշխանութիւն սորա: Տայ նմա իշխանութիւն: Կղզիք Ասիայ: Դուստր Արամայ: Միարանութիւն աղգաց: Զօրութիւն քաջաց: Բազմութիւն զօրաց: Տեսողութիւն աշաց: Մեծութիւն փառաց: Գատմութիւն Ալանաց: Աշխարհն Դուգարաց:

Թուղթ—նամակ

Անդ—այնտեղ

Յօժարութիւն—համաձայ-

Ամս երեսուն և մի—երե-

նութիւն, ուղելը

սուն և մի տարի

Յուդարկունն—ուդարկելը

Ի Մարս—Մարաստան, Մա-

նանգայ—նախանձում է,

բերի երկիրը

խանդում է

Դ ա ս է

ԲԱՅԵՐԻ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ

ԱՆՅՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Սահմանական եղանակի՝ անցյալ անկատարը կազմելու համար ել(իլ), ալ, ուլ էական բայերի ներկա ժամանակի եզակի երրորդ դեմքի վրա ավելանում է անցյալ անկատարի վերջավորութիւնը՝

Եզակի	Յոգնակի
I դեմքում—ի	աք
II դեմքում—իր	էք
III դեմքում—ր	ին

Օ ր ի ն Ա Կ

Ել(իլ)	Ալ	Ուլ
է—ի	է-աք ալ-ի ալ-աք	ու-ի ու-աք
է-իր	է-իրք ալ-իր ալ-իրք	ու-իր ու-իրք
է-ր	է-ինք ալ-ր ալ-ինք	ոլ-ր ու-ինք

Ե(ի)

Ա

Ե զ ա կ ի ր ի լ

աղատէ-ի (աղատում էի)	կարգայ-ի (կարդում էի)
աղատէ-իր (աղատում էիր)	կարգայ-իր (կարդում էիր)
աղատէ-ր (աղատում էր)	կարգայ-ր (կարդում էր)

Որ

թողու-ի (թողնում էի)
թողու-իր (թողնում էիր)
թողոյ-ր (թողնում էր)

Յ ո զ ն ա կ ի ր ի լ

աղատէ-աք (աղատում էինք)	կարգայ-աք (կարդում էինք)
աղատէ-իրք (աղատում էիք)	կարգայ-իրք (կարդում էիք)
աղատէ-ինք (աղատում էին)	կարգայ-ինք (կարդում էին)

ՈՒ

Թողու-աք (թողնում էինք)

Թողու-իք (թողնում էիք)

Թողու-ին (թողնում էին)

Ծանոթ.—ա) էի, էիր, էր և այլն ձևերի փոխարեն հին գրաբարում եղել է հի, հիր, հր, հաք, հիք, հին:

բ) Ել էական բայն անցյալ անկատարում չունի առանձին ձև, այլ նույն էլ էական բայի ձևն է: Ել էական բայն արտահայտում է ներգործական բայի իմաստ, իսկ իլ էական բայը մեծ մասամբ—կրավորական:

գ) Ա և ու խոնարհման բայերը կարող են լինել ներգործական, կրավորական և չեղար սեռի:

Կարգավ ել քաղցմանի

Համբառնայր զաչս իւր: Գայր հասանէր յերկիրն Այրաբատայ, ի տունն, որ էր հայրենի: Կողմոս փախստական զնայր ի Հայս, առ հայր իւր, և ասէր. զայ Բէլ արքայ ի վերայ քո և էս անուասիկ կամ փախստական: Եւ Հայկն Արեթայն մերձեայր և ունէր ի ձեռին զաղեզն, որպէս հեծան հօր մայրափայտեայ: Եւ զօրք նորա փախստական լինէին (Մ. Խորենացի): Գրէր նա և հանապազօրդ ցուցանէր: Եւ զնոյն զիր մեծաւ զգուշութեամբ ներքին Վասակն տայր տանել ի Թաղաւորանիստ քաղաքն (Եղիշէ): Այն էին և կամք Յունաց, լսել զայն ախորժուքեամբ: Երզնայր և հաստատէր: Սոյնպէս առնէր և ընդ ամենայն չղոմանս ամբականաց, ի Տմորիսն և ի Կորդիսն, յԱրցախ և յԱղուանն և ի Վերու Ոչ եթէ չկարեմ ածնել բարի ինչ, այլ չկամիմ: Եթէ որպէս վկայենն՝ մի է պատճառ և նոյն էական և մշտնջենաւոր, յայտ է, թէ այլքն ոչ էականք են և ոչ մշտնջենաւորք և դիւրող էականքն և մշտնջենաւորք ընդ էականսն և ընդ մշտնջենականսն երկրպագութիւն առնուն (Եղիշէ): Գովէին զարութիւն և զքաջութիւն զօրաց:

Համբառնայր—բարձրացնում էր:
Առ հայր իւր—իր հոր մօտ
Ի վերայ քո—քո վրա
Անուասիկ—անա

Կամ փախստական—փախստական եմ

Կամ—Յնում եմ
Մերձենալ—մոտենալ
Ունէր ի ձեռին—ձեռքին ունիւր
Ունել—ունենալ

Ամբականաց—ամուր(սեռ.հոլ)
Ընդ—հետ

Ոչ եթէ—ոչ թե

Չկարեմ—չեմ կարողանում

Առնել—առնել, ստեղծել

Չկամիմ—չեմ կամենում

Չէական—ոչ էական, ոչ ինքնագո

Չմշտնջենաւոր—ոչ մշտնջենա-

Հեծան—գերան

Մայրափայտեայ—մայրի՝ փայտից

Հանապազօրդ—ամեն օր, շարունակ

Ցուցանել—ցույց տալ

Տայր տանել—տանել տալ

Երզնուլ—երզվել

Սոյնպէս առնէր—այսպէս էր առնում

Ընդ ամենայն կողմանս—բոլոր երկրների հետ

Ընդ էականսն և ընդ մշտնջենականսն—էականների և մշտնջենականների հետ

Էական—ինքնագո, անեղ, անստեղծ

Զիւրդ—խնայեա (ինչո՞ւ)

Երկրպագութիւն առնուլ—երկրպագութիւն

Կրպագութիւն տալ, երկրպագել

ԵՐԳ ԴԱՇՏԱՅ

Զինչ քաղցր մեզ շինականաց,

Բայց նուազել զերդս զաշտաց,

Զարօտ լերանց, զաղբիւր վճիտ,

Զհովանիս անտառախիտ:

Երգ զաշտաց—զաշտերի երգը

Բայց—եթե ոչ

Զինչ—որն է (նշանակում է նաև ինչ)

Զարօտ լերանց—լեռների արտաք

Զաղբիւր վճիտ—հստակ աղբ

Շինականաց—գյուղացիների

յուրք

Զինչ քաղցր մեզ շինականաց

Զհովանիս—սովերները

—որն է քաղցր մեզ գյուղացիներիս համար

Անտառախիտ—խիտ անտառով ծածկված

Հատկացուցիչ եվ հատկացյալ

Հատկացուցիչը թե զբարարում և թե աշխարհաբարում միշտ զրվում է սեռական հոլովով: Օրինակ՝ երգ դաշտաց, որդի նորա, զաւառք Աղիւ վստայ, զօրութիւն մեր: Դաշտաց, նորա Աղիւ վստայ, մեր բառերը հատկացուցիչ են և զրված են սեռական հոլովով: Երգ, որդի, զաւառք, զօրութիւն բառերը հատկացյալ են, որովհետև վերաբերում են հատկացուցչին:

Աշխարհաբարում հատկացուցիչը զրվում է միւս տառադաս: Օրինակ՝ մեր հերոսները, մեր բանակը, քաղաքի հազարաթիւնը, սոցիալիզմի պաշտպանները (ընդգծված բառերը հատկացուցիչ են):

Դրաբարում հատկացուցիչը սովորաբար զրվում է նեօադաու: Օրինակ՝ փառք մեր, աչօք իւրեանց, զօրութիւն քաջութիւն զօրաց և այլն:

Դրաբարում հատկացուցիչը կտրող է զրվել նաև առաջադաս:

Հատկացուցիչ կտրող է լինել գոյականը, ածականը, գերանունը, գերբայը, թվականը:

Հատկացուցիչը պատասխանում է որոշ հարցին: Օրինակ՝ ահն դիտողի (գիտողի աչքը): Ահն որոշ—ահն դիտողի:

Նախադաս եվ հետադաս ածականներ

Դրաբարում, ինչպես և աշխարհաբարում, ածականները գործածվում են գոյականների հետ և գոյականներից անջատ: Առանձին գործածվելով ածականներն ստանում են գոյականի իմաստ:

Աշխարհաբարում ածականը միշտ զրվում է նախադաս (առաջադաս): Օրինակ՝ իմաստուն առաջնորդ, քաջ զորավար և այլն:

Դրաբարում ածականը զրվում է թե առաջադաս և թե հետադաս: Օրինակ՝ իմաստուն առաջնորդ, քաջ զորավար կամ առաջնորդ իմաստուն, զորավար քաջ:

Եթե ածականները առաջադաս են, մնում են անփոփոխ, այնպիսին թվով և հոլովով չեն համաձայնում գոյականի հետ, իսկ եթե հետադաս են, սովորաբար համաձայնում են:

ա) Առաջադաս ածական—մարմնաւոր մեծութեան, չարաչար մտեւամբ և այլն: Այս օրինակների մեջ «մարմնաւոր» և «չարաչար» բառերն ածականներ են և զրգած ուղղական հոլովով, իսկ «մեծութեան» և «մտեւամբ»—գոյականներ, որոնցից առաջինը զրգած է սեռական, իսկ երկրորդը՝ գործիական հոլովով:

բ) Հետադաս ածական—ծողովուրդ բազում, դաշտը անծայրածիր: Բանիք պղաճալիս (բանյութ սպառնալից):

Առաջին օրինակի մեջ եզակի ուղղական, երկրորդ օրինակի մեջ հոգնակի ուղղական, երրորդ օրինակի մեջ հոգնակի գործիական: Բոլոր դեպքերում գոյականը և ածականը թվով և հոլովով համաձայն են:

Մասնւր.—Միավանկ ածականները զրվելով նախադաս կտրող են համաձայնել թվով և հոլովով: Օրինակ՝ մեծի

առն կամ մեծ տանն (սեռ. հոլ.), զօրօք քաջօք կամ քաջ զօրօք (հոգ. գործ.) և այլն:

Ն ա խ դ ի ռ ն ե ռ

Նախդիր բառը հունական բառ է, որ V դարում Դավիթ փիլիսոփան բառացի թարգմանել է նախադասություն, նախադարձություն բառի փոխարեն այժմ գործածական է նախդիր բառը:

Նախդիրները բառամասնիկներ են, որոնք զրվում են բառերի վրա և բառերն ստանում են նոր իմաստ և զրահորում իրենց հարաբերությունը ստորոգյալի հետ:

Այդ հարաբերությունը կտրող է արտահայտվել որպես նըպատակ, տեղ, պատճառ, ժամանակ և այլն: Օրինակ՝ երթամ ի քաղաքն (զնում եմ քաղաք)—տեղ:

Ընդ վախճանել շնչոյն (չունչը փչելու ժամանակ)—ժամանակ:

Առ այրել (այրելու համար)—նպատակ:

Առ յիմարութեան (հիմարությունից)—պատճառ:

Դրաբարում նախդիրները երկու տեսակ են՝ պարզ և բարդ: Պարզ նախդիրներն են՝ ի(յ), ց, դ, առ, ընդ, ըստ:

Բարդ նախդիրները նրանք են, որոնք կազմված են պարզ նախդիրների և որևէ խոսքի մասի միացությունից: Դրանք են՝

Ընդդեմ—ընդ + դեմ	զօրէն—զ + օրէն
յարտաքս—յ + արտաքս	զառաջեալ—զ + առաջեալ
զհետ—զ + հետ	յառաջ—յ + առաջ
զկնի—զ + կնի	ի ձեռն—ի + ձեռն

Առ, ընդ, ըստ, ի նախդիրները զրվում են առանձին, իսկ դ, յ, ց նախդիրները—բառի հետ միասին: Օրինակ՝ առ նա, ընդ սմին, ըստ հրամանի, ի տիտանայ, զնա, յՄրամայ, ցնա և այլն:

Պատահում է, որ հայցական և բացառական հոլովները երբեմն ընդունում են առ, ընդ, ըստ նախդիրները, այսպիսի դեպքերում այդ հոլովների զ, ի կամ յ նախդիրները չեն զրվում: Օրինակ՝

զհայր—առ հայր	յաջմէ—ընդ աջմէ
զքեզ—ընդ քեզ	ի միռջէ—մի ըստ միռջէ և այլն:

Նախդիրները հին հայերենում միացել են շատ բառերի

հետ և նրանց հետ զործածվելով դարձել մի բառ։ Այժմ այդ բառերից շատերը զործածվում են մեր լեզվի մեջ և չի կարելի նախդիրները բաժանել արմատից, որովհետև բառը կկորցնի իր իմաստը։ Այսպես՝

Առանձին—առ + անձին	Ցտեսութիւն—ց + տեսութիւն
Ընկեր—ընդ + կեր	Ցպահանջ—ց + պահանջ
Ընտանիք—ընդ + տանիք	Ցերեկ—ց + երեկ
Ընդունիլ—ընդ + ունիլ	Ցաւելեալ—ց + աւելեալ
Չափվայր—չ + առ + ի + վայր	յոյժ—յ + ոյժ
Չարթնուլ—չ + արթնուլ	

Նախադրույթում և՛ հետադրույթում

Նախդիրների մեջ կան այնպիսիները, որոնք իսկական նախդիրներ չեն։ Նրանք բաժանվում են երկու խմբի. ա) նախդիրներ, որոնք զրվում են բառից առաջ և բ) նախդիրներ, որոնք զրվում են բառից հետո։ Առաջին խումբը կոչվում է նախադրույթում, երկրորդը՝ հետադրույթում։

Նախադրույթումներ՝ աղաղաւ (համար), վասն (համար), առաջ առաջի, արտաքոյ, արտաքս, դէմ, զունակ, դէպ, հետ, հուպ, հանդերձ (միմի), թանց և թարց (առանց), ներքոյ, նման, պէս, սակա (համար), մերձ, յաղագս (մասին), նման, շուրջ, շուրջանակի, փոխան, փոխանակ և այլն։

Հետադրույթումներ—նույն նախադրություններն են զործածված հետագայում։

Ի Ե՛վ ընդ նախդիրներ հայցականով

Մի շարք նախդիրներ զրվելով անունների վրա կազմում են հոլովներ, իսկ մյուսներն իրենք առնում են զանազան հոլովներ։ Առաջին կարգի նախդիրները կոչվում են հոլովակերտ, երկրորդը—հոլովառու։

Հոլովակերտ նախդիրներն են՝ դ, ի(յ), ց, Օրինակ՝ զնա, ի տխուհայ, յԱրշակայ, ցնա, ի բանի, ի ամա և այլն։

Հոլովառու նախդիրները զանազան հոլովներ են առնում որպես խնդիր։ Օրինակ՝ վասն սնոյ (սեռ.)—սիրտ համար, ի միջի մերում (տե.)—մեր մեջ, փոխանակ այստե (սեռ.)—սրա փոխարեն, յաղագս պատերազմին (սեռ.)—պատերազմի մասին և այլն։

Ի(յ) Ե՛վ ընդ նախդիրներ հայցականով

1. Ի(Յ) ՆԱԽԴԻՐ

Ի(յ) նախդիրը եզակի հայցականի վրա զրվելով ցույց է տալիս՝

ա) ուղղություն, շարժում, այն տեղը, դեպի ուր ուղղված է զործողությունը։ Օրինակ՝ երթամ ի Տուն (զնում եմ տուն), հասանէր յերկիրն Արարատայ (հասնում էր Արարատի երկիրը), ի Վաղարշապատ, ի Հայս և այլն։

բ) զործիակցման իմաստ։ Օրինակ՝ ի ձեռն նախարարացն—(նախարարների միջոցով, ձեռքով), յանուն (հանուն) նորա—(նրա անունով) և այլն։

Հոգնակի հայցականի վրա զրվելով ցույց է տալիս մեզ, Օրինակ, ի քաղաքս (քաղաքներում), ի դաշտս (դաշտերում), ի Հայս (Հայաստանում), ի Վիրս (Վրաստանում), ի Գուգարս (Գուգարքում) և այլն։

2. Ընդ նախդիր

Եզակի և հոգնակի հայցականի հետ ցույց է տալիս ուղղություն, դեպի մի կողմ։ Օրինակ՝ զնայր ընդ հիւսիս—զնում էր դեպի հյուսիս, ընդ չորս կողմանս երկրի—դեպի երկրի չորս կողմերը։

Դ ա ս Ը

Ե Ր Ա Ջ

Տեսանէի ծառ մի ի մէջ երկրի, և բարձրութիւնն նորա մինչև յերկինս, և լայնութիւնն նորա ի ծագս ամենայն երկրի, տերն նորա գեղեցիկ և պտուղ նորա բազում. ի ներքոյ նորա բնակէին զազանք վայրենիք և յոստս նորա հանգչէին թռչունք բազումք: Տեսանէի և ահա այլ մի, որ ասէր:

Ի մէջ երկրի—երկրի մեջ բազում—շատ
բարձրութիւնն նորա—նրա բարձ ի ներքո—տակ
բությունը ի ներքո նորա—նրա տակ
նորա—նրա յոստս նորա—նրա ճյուղեր
Ի ծագս ամենայն երկրի—ամբողջ
բողջ երկի ծայրերը այլ մի—մի մարդ
ծագս—ծայրերը, կողմերը այլ—մարդ (տղամարդ)
ամենայն—բոլոր

Ա ՀՈՒԹՎՈՒՄ

(Չայնավոր)

Ի—Ա

Այս հոլովումը կոչվում է քնյի (կամ խառն):

Այս հոլովման հատկանիշն այն է, որ սեռականում անձայնավորը չկիսաձայնի ազդեցութեամբ դառնում է ի, ախնքն փոխանակ լինելու «աշակերտայ», ստացվում է «աշակերտի», իսկ բացառականի մեջ բառավերջում ստանում է նյ, որը արտաբերվում է ե (յաշակերտնյ—յաշակերտե): Սեռականում ի անձայնավորից հետո չկիսաձայնը չի հնչվում—ոչ թե անփոփոխ չի աշակերտի:

Ի—ա (խառն կամ թույլ) հոլովման օրինակ՝

Եզակի թիւ

- Ուղղ. աշակերտ (աշակերտ)
- Ս. աշակերտի (աշակերտի)
- Տ. աշակերտի (աշակերտի)
- Հ. զաշակերտ (աշակերտին)

- Բ. յաշակերտէ (աշակերտից)
- Գ. աշակերտաւ (աշակերտով)
- Ն. յաշակերտի (աշակերտի մեջ)

Յոգմեկի թիւ

- Ուղղ. աշակերտք (աշակերտներ)
- Ս. աշակերտաց (աշակերտների)
- Տ. աշակերտաց (աշակերտների)
- Հ. զաշակերտս (աշակերտներին)
- Բ. յաշակերտաց (աշակերտներից)
- Գ. աշակերտաւք (օք) (աշակերտներով)
- Ն. յաշակերտս (աշակերտների մեջ)

Այսպիսի հոլովում են՝

ա) ապաւեն, զաւազան, զունդ, դրօշակ, ճամբար, պահապան, քարտէզ, քնար, քուրմ, տաճար, թարգման, մեհեան (մեհնի) և այլն:

բ) մի շարք անականներ՝ ազահ, վայրազ, հօօր, յիմար, ձգ (ձիգի), ժիւր (ժրի), համօրէն (համօրինի) և այլն:

գ) այն բառերը, որոնք վերջանում են՝

եակ—անեակ (անեկի՞ անեկաւ), հնդեակ, վեցեակ, սենեակ, մանեակ, աղաւնեակ, որդեակ և այլն:

Ծանօթ.—սեռականում եւ երկնայունը դառնում է ե. Թրինակ՝ սենեակ, սենեկի, սենեկաւ, սենեակք, սենեկաց, սենեկօք և այլն):

եկ—միակ, ազարակ, խաժակ, սուղակ, վիճակ, սրուակ, տղնակ, սուրհանդակ:

ուօր—թագաւոր, ալեօր, թեաւօր, փառաւոր:

ուկ—վհուկ, վհիկ, վհկաւ, վհկաց, վհկաւք (օք):

արդ—անցորդ, նաւորդ, ձախորդ, ճանապարհորդ:

եկամ—լեռնական, հաւանական, թափառական, բանական ուղան և այլն:

եհ, եհ—հրաւեր, նուէր, թիկնաւէտ, հոտաւէտ, շահաւէտ և այլն:

իշ—հալածիշ, մատնիշ, փրկիշ, նեղիշ (հոլովման ժամանակ ի ցայնավորը դուրս է բնկնում, նեղիշ, նեղչի, նեղչաց, նեղչաւք (օք):

եղ—զօրեղ, ձայնեղ, թիկնեղ, ահեղ և այլն:

ացու, ու—ապահանացու, մահկանացու, վաշխառու, քսու
լեզու և այլն.

բռն—նուազարան, ճեմարան, վառարան, վարժարան.

ստան—բուրաստան, Ասորեստան, Վրաստան, Հայաստան,
Ռուսաստան և այլն.

տնի—ազաշանք, պաղատանք, կապանք, սլարժանք, յոր-
ձանք, ծփանք և այլն.

ոց—զպրոց, փողոց, սղոց, խայթոց, սլարանոց, հյուրանոց
և այլն.

ուշ—տեսուշ, վաշխուշ և այլն (տեսուշ, տեսչի, տեսչաւ,
տեսչաց, տեսչօք).

իք—կնճիթ, (կնճիթի, աւ. աց. օք), Դաւիթ, խրճիթ և այլն.
իկ—կօշիկ (կօշիկի, կշիկաւ, աց. օք), կապիկ, շապիկ, մըր-
րիկ, փոթորիկ և այլն.

եմ—պարէն, ժապուէն, աղաւէն, հեղէն և այլն.

աղ—տեսանող, կարող, յաղթող, կամեցող և այլն.

Հեհլալ բաւերով բարդված բառեր.

վաթ—զօրավար, նաւավար, զեկավար և այլն.

ապամ—հայրասպան, մայրասպան, որդեւզան և այլն.

պոպիկ—եռապատիկ (եռապատիկի, եռապատիկաւ, եռապատ-
կաց, եռապատիօք), քառապատիկ և այլն.

գիր—ձեռագիր, (ձեռագրի, ձեռագրաւ, աց. աւք(օք), աշ-
խարհագիր, տապանագիր և այլն.

բեր—մահերեր, բօթերեր, շնորհաբեր, պաղարեր, բարե-
բեր և այլն.

մալ—գինեմալ, շահամալ, փառամալ և այլն.

կիր—բնանակիր, վշտակիր, տաժանակիր և այլն.

կալ—տեղակալ, գահակալ, կողմնակալ և այլն.

ե) մի շարք ամենպակաս բառեր՝ երկիր, խաւար (երկրի,
երկրաւ, երկրաց, երկրաւք(օք) և այլն.

զ) մի օտր ամենպակաս բառեր՝ աշք (աշաց, աշաւք(օք),
արհաւիրք (արհաւիրաց, օք), գէպք (գիպաց, գիպօք), ծփանք
յորձանք, միտք (մտաց, մտաւք(օք), խելք, կհանք (կենաց,
կենօք), յացանք, արտասուք և այլն.

է) քվակամներք—հազար, երկու հազար, երեք հազար,
չորեք հազար, հինգ հազար, վեց հազար, եօթն հազար, ութ հա-
զար, ինն հազար, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ և այլն
—բոլոր դասական թվականները, բացի առաջին բառից.

Ուղղ.	հազար	երկրորդ	հազարք	երկրորդք
Ս.	հազարի	երկրորդի	հազարաց	երկրորդաց
Տ.	հազարի	երկրորդի	հազարաց	երկրորդաց
Հ.	զհազար	զերկրորդ	զհազարս	զերկրորդս
Բ.	ի հազարէ	յերկրորդէ	ի հազարաց	յերկրորդաց
Փ.	հազարաւ	երկրորդաւ	հազարաւք(օք)	երկրորդաւք(օք)
Ն.	ի հազարի	յերկրորդի	ի հազարս	յերկրորդս

Հազարից սկսած հաշվում են ախպես՝ հազար և մի, հազար
երկու կամ հազար և երկու, հազար և երեք, հազար և չորեք և
այլն.

Կան ղեպքեր, երբ բարդութեան առաջին մասը գրվում է
հետագայ, իսկ վերջին մասը—առաջագոյն. օրինակ հազարք ե-
րեք, հազարք չորեք, հազարք հինգ, հազարք տասն (երեք հա-
զար, չորս հազար և այլն). Այս ղեպքում հոլովման ժամանակ
հազար բառը նույնպէս հոլովվում է.

Ուղղ.	հազար տասն	հազարք տասունք (տաս հազարներ)
Ս.	հազար տասին	հազարաց տասանց
Տ.	հազար տասին	հազարաց տասանց
Հ.	զհազար տասն	զհազարս տասունս
Բ.	ի հազարէ տասնէ	ի հազարաց տասանց
Փ.	հազարաւ տասամբ	հազարաւք տասամբք
Ն.	ի հազարի տասին	ի հազարս տասունս

«ԱՅՐ» ԲԱՌԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

«Այր» բառը հիմնականում ամ հոլովման է պատկանում,
սակայն ունի տարբերութեաններ.

Սկզբի բիւ	Հօգնակի բիւ
Ուղղ. այր (տղամարդ)	արք (տղամարդիկ)
Ս. առն (տղամարդու)	արանց (տղամարդկանց)
Տ. առն (տղամարդուն)	արանց (տղամարդկանց)
Հ. դայր (տղամարդուն)	դարս (տղամարդկանց)
Բ. յառնէ (տղամարդուց)	յարանց (տղամարդկանցից)
Փ. ալամբ (տղամարդով)	արամբք (տղամարդկանցով)
Ն. յառն (տղամարդի մեջ)	յարս (տղամարդկանց մեջ)
այր բառի նման են հոլովվում քեռայր, սկեռայր բառերը.	
այր բառից են կազմված մայր, հայր, եղբայր և տէր բա- ռերը, ախպես՝ մայր, հայր, եղբայր, տիւայր.	

Արք երկու էին ի քաղաքի միում, մինն մեծատունն և միան աղքատ: Եւ մեծատանն էին հօտք և անդեայք ըստ յոյժ: Եւ աղքատին և ոչինչ, բայց որով մի փոքր, և որովն հաստատյալ էր ընդ որդիս նորա ի միասին: Ի հացն նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա ըմպէր և ի ծոց նորա ննջէր. և էր նորա իրբն զգուստր: Եւ եկն անցաւոր առ այրն մեծատունն և խնայեաց մեծատունն առնուլ ի հօտից իւրոց և յանդէոց իւրոց. և էա զորով աղքատին և արար առնն հկելոյ կերակուր:

Որով—զառ, էգ զառ ի հացն—հացից
Աղքատին—աղքատի ուտէր—ուտում էր
էին—կային ի բաժակէ նորա—նրա բաժա-
կից

Մեծատուն—հարուստ ըմպէր—խմում էր
Թոյժ—շատ ի ծոց նորա—նրա զրկում
զուստր—աղջիկ

Անդեայք—նախիրներ էր նորա իրբն զգուստր—հա-
ստատեալ էր—սովորել, ըն- մարմում էր նրա աղջիկը
տեխացել էր ի հօտից իւրոց—իր հօտերից
Սնդ որդիս նորա—նրա որդիներ յանդէոց իւրոց—իր նախիր-
րի հետ ներից

էառ—առավ, վերցրեց արար կերակուր—կերակուր
Առնն հկելոյ—եկած մարդու պատրաստեց
համար

Սյ և զսյ էական բայերի երրորդ գեմքը զբովնով սեռական հոլովի հետ նշանակում է ունեցալ, Օրինակ՝ և իմ եղբայր—ես եղբայր ունեմ, սչ և օրեմ զիւցազաւց—զյուցազուները սովորութիւնն չունեն, ազուխսուց արջ գոմ—ազվեսները որջեր ունեն և այլն:

Հոլովել աղքատ, քաղաք, աշխարհ, անցաւոր բաները, որոնք իւր խառն հոլովման են պատկանում:

Դ ա ս Ը

ՊԱՐԶ Ո ՀՈՒՈՎՈՒՄ

(Ուժեղ)

Եզակի թիւ

Յոգնակի թիւ

Ուղղ.	գործ (գործ)	գործք (գործեր)
Ս.	գործ-ոյ (գործի)	գործ-ոց (գործերի)
Տ.	գործ-ոյ (գործ)	գործ-ոց (գործերի)
Հ.	զգործ (գործ)	զգործ-ս (գործերը)
Բ.	ի գործ-ոյ (գործից)	ի գործ-ոց (գործերից)
Ք.	գործ-ով (գործով)	գործ-ովք (գործերով)
Ն.	ի գործ (գործի մեջ)	ի գործս (գործերի մեջ)

Ե զ ա կ ի ր թ ի

Յոգնակի թիւ

Ուղղ.	սէր	գործել	որդի	որդիք
Ս.	սիրոյ	գործելոյ	որդւոյ	որդւոց
Տ.	սիրոյ	գործելոյ	որդւոյ	որդւոց
Հ.	զսէր	զգործել	զորդի	զորդիս
Բ.	ի սիրոյ	ի գործելոյ	յորդւոյ	յորդւոց
Ք.	սիրով	գործելով	որդւով	որդւովք
Ն.	ի սէր	ի գործել	յորդի	յորդիս

Ե զ ա կ ի ր թ ի

Ուղղ.	բնակեալ (բնակված)	եկեալ (եկած)
Ս.	բնակել-ոյ	եկել-ոյ
Տ.	բնակել-ոյ	եկել-ոյ
Հ.	զբնակեալ	զեկեալ
Բ.	ի բնակելոյ	յեկելոյ
Ք.	բնակելով	եկելով
Ն.	ի բնակեալ	յեկեալ

Յ ո գ ո ա կ ի ր թ ի

Ուղղ.	բնակեալք	եկեալք
Ս.	բնակել-ոց	եկել-ոց

Տ.	բնակել-ոց	եկել-ոց
Հ.	գրնակեալս	դեկեալս
Բ.	ի բնակելոց	յեկել-ոց
Գ.	բնակել-ովք	բնակել-ովքս
Ն.	ի բնակեալս	ի բնակեալսս

Ո հոլովման սեռականը կազմվում է ուղղականից ավելա-նալով և ձայնավորը. որից հետո դրվում է յ. բայց չի հնչվում (արտաբերվում): Հին գրաբարում յ կարգացվել է: Օրինակ՝ գործոյ—գործոյ, եկելոյ և այլն:

Ո հոլովման եզակի բացառականը չունի հատուկ վերջա-վորությունը. բացառականը նույն սեռականն է, միայն սկզբից ունի ի(յ) նախդիրը:

Գործիականը (եզակի) կազմվում է սեռականից ավելանա-լով Վ. բայց ոչ քեւ. որովհետեւ և ձայնավորի ևւ բազաձայնի թացությունը տալիս է ու ձայնավորը:

Եզակի ներգոյականը կազմվում է եզակի հայցականից ավելանալով ի կամ յ նախդիրը: Ի գործ. յոստ:

Ծանոթ.—Ո հոլովման ներգոյականը չի կազմվում սեռականից, որովհետեւ սեռականի վրա ավելանալով ի(յ) նախդիրը կազմում է բացառական (ի գործոյ, յոստոյ և այլն):

Ի վերջավորությունն ունեցող բառերի հոլովման ժամա-ժյուլ (որդի, որդի և այլն) եզակի սեռականում ավելանում է ւ անիկը. որդի—որդւոյ, պատանի—պատանւոյ, այս զեպ-քում ուղղականի ի, ձայնավորը դառնում է ք և դուրս է ընկնում. որդւոյ, պատանւոյ: Ը ձայնավորը արտաբերվում է, բայց չի զրվում:

ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈՒՈՎՈՒՄԸ ԵՎ ՀՈՒՈՎՈՒՅՈՒՄԸ

Ո պարզ հոլովումով հոլովվում են ստացական, հարաբերա-կան բոլոր գերանունները, և անորոշ գերանուններից ԹՂ. միւս գերանունները և որոշյալ գերանուններից իւրաքանչիւր:

ա) Այս գերանունների հոլովման ժամանակ եզակի քրակամ հոլովն ունի հատուկ վերջավորություն—ուս, իսկ եզակի բացառականը կազմվում է քրակամից ստանալով և բնորոշիչը: Այս զեպքում տրականի ու ձայնավորը դառնում է ք և չի զրվում: Օրինակ՝

Տ. իւր-ում, իմ-ում, ալլ-ում, միւս-ում, մեր-ում ևն
Եզակի Բ. յիւրմ-ե, յ-իմմ-ե, յալլմ-ե, ի միւսմ-ե, ի մերմ-ե
(հյուրմէ, հիմմէ, յալլմէ, ի մյուսմէ, ի մերմէ) և այլն:
բ) Ներգոյական հոլով (եզակի) կազմվում է տրական հո-լովից: Օրինակ՝ ի մերում, յալլում:

ա) ՍՏԱՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

իմ, քո, մեր, ձեր, սորայ, դորայ, նորայ, իւր, մերային, ձերային, իւրային

Ե զ ա կ ի ք իւ

Ուղղ.	իմ (իմը)	քո, քոյ (քոնը)	մեր	սորա (սրանը)
Ս.	իմ-ոյ (իմի)	քոյ քոյոյ	մերոյ	սորայոյ
Տ.	իմ-ում (իմին)	քում քոյում	մերում	սորայում
Հ.	զիմ (իմը)	զքո զքոյ	զմեր	զսորա
Բ.	յիմմ-է (իմից) ի քումմէ, ի քոյոյ	ի մերմէ ի սորայոյ		
Գ.	իմ-ով (իմով)	քով քոյով	մերով	սորայով
Ն.	յիմ-ում (իմ մեջ)	ի քում ի քոյում ի մերում ի սորայում		

Ուղղ.	իւր	ձերային
Ս.	իւրոյ	ձերայնոյ
Տ.	իւրում	ձերայնում
Հ.	զիւր	զձերային
Բ.	յիւրմէ	ի ձերայնոյ
Գ.	իւրով	ձերայնով
Ն.	յիւրում	ի ձերային

Յ ո զ ն ա կ ի ք իւ

Ուղղ.	իմք	քոյք (քոյ)	քոյք	մերք	սորայք
Ս.	իմոց	քոց	քոյոց	մերոց	սորայոց
Տ.	իմոց	քոց	քոյոց	մերոց	սորայոց
Հ.	զիմս	զքոյս	զքոյս	զմերս	զսորայս
Բ.	յիմոց ի քոց	ի քոյոց	ի մերոց ի սորայոց		
Գ.	իմովք քովք	քոյովք	մերովք սորայովք		
Ն.	յիմս ի քոյս	ի քոյս	ի մերս ի սորայս		

Ուղղ.	իւրք	ձերայինք	Բ.	յիւրոց	ի ձերայնոց
Ս.	իւրոց	ձերայնոց	Գ.	իւրովք	ձերայնովք
Տ.	իւրոց	ձերայնոց	Ն.	յիւրս	ի ձերայինս
Հ.	զիւրս	զձերայինս			

Այս օրինակով հղովմում են մյուս ստացական գերանունները:

ային վերջավորութունն ունեցող գերանունները տրականում չունեն օւմ վերջավորութունը, հղովմում են և հղովման բառերի նման:

Բ հարաբերական դերանուն

ՈՐ (ՈՐԻ)

Ուղղ. որ (որ)	որք (որոնք)	ձր	ձրք
Ս. որոյ (որի)	որոց (որոնց)	որոյ	որոց
Տ. որում (որին)	որոց (որոնց)	որում	որոց
Հ. զոր (որք, որին)	զորս (որոն, որոնց)	զոր	զորս
Բ. յորմէ (որից)	յորոց (որոնցից)	յորմց	յորոց
Պ. որով (որով)	որովք (որոնցով)	որով	որովք
Ն. յորում (որի մեջ)	յորս (որոնցում)	յորում	յորս

Որ հարաբերական գերանունը զրգելով հարցական նշանով արտահայտում է հարցական գերանվան իմաստ և հղովման ամանակ պահպանում նույն հղովմումը:

Որ հարաբերականը գործածվելով որպես հարցական գերանուն գոյականի հետ՝ միշտ զրգում է գոյականից նախադաս և ամաձայնում հղովմով և թվով: Բացի հոգնակի ուղղականից և յցականից:

Ուղղ. ձր քաղաք (ձր քաղաքը)	
Ս. ձրոյ քաղաքի (ձր քաղաքի)	
Տ. որում քաղաքի (ձր քաղաքին)	
Հ. զձր քաղաք (ձր քաղաքը)	
Բ. յձրմէ քաղաքէ (ձր քաղաքից)	
Պ. որով քաղաքաւ (ձր քաղաքով)	
Ն. յորում քաղաքի (ձր քաղաքում)	

Ուղղ. ձր քաղաքք (ձր քաղաքները)	
Ս. որոց քաղաքաց (ձր քաղաքների)	
Տ. որոց քաղաքաց (ձր քաղաքներին)	
Հ. զձր քաղաքաց (ձր քաղաքները)	
Բ. յորոց քաղաքաց (ձր քաղաքներից)	
Պ. որովք քաղաքաւք (ձր քաղաքներով)	
Ն. յձր քաղաքս (ձր քաղաքներում)	

Գ. ԱՆՈՐՈՇ ԴԵՐԱՆՈՒՆ

Ս զ ա կ ի ք ի լ

Ուղղ. ալ (ուրիշ)	միւս, մեւս (մյուս)
Ս. ալոյ	միւսոյ (մյուսի)
Տ. ալում	միւսում (մյուսին)
Հ. զալ	զմիւս
Բ. յալմէ (հալմէ)	ի միւսմէ (մյուսից)
Պ. ալով	միւսով
Ն. յալում (հալում)	ի միւսում

Յ ռ զ ն ա կ ի ք ի լ

Ուղղ. ալք (ուրիշները)	միւսք (մյուսները)
Ս. ալոց	միւսոց (մյուսների)
Տ. ալոց	միւսոց
Հ. զալս	զմիւսս
Բ. յալոց	ի միւսոց
Պ. ալովք	միւսովք
Ն. յալս	ի միւսս (մյուսների մեջ)

Դ. ՈՐՈՇԵԱԼ ԴԵՐԱՆՈՒՆ

Ուղղ. իւրաքանչիւր (յուրաքանչյուր)	իւրաքանչիւրք
Ս. իւրաքանչիւրոյ	իւրաքանչիւրոց
Տ. իւրաքանչիւրում (յուրաքանչյուրում)	իւրաքանչիւրոց
Հ. զիւրաքանչիւր	զիւրաքանչիւրս
Բ. յիւրաքանչիւրմէ (հյուրաքանչյուրմէ)	յիւրաքանչիւրոց
Պ. իւրաքանչիւրով	յիւրաքանչիւրովք
Ն. յիւրաքանչիւրում (հյուրաքանչյուրում)	իւրաքանչիւրս

Այսպես հղովմում է երկուսից (երկուսից ամեն մեկը):

Ո հղովմիցով հնչովում են՝

ա) Մի շարք բառեր՝
աթոռ, ամիս, (ամսոյ), արմատ, փող, գլուխ, բերան, մարդ, մուր (մարոյ), սուզ (սզոյ), ամպ, հողմ, ցորենան (ցորենոյ), զեռ, մորթ և այլն:
բ) Այն բառերը, որոնք ուղղականում ունեն հետևյալ վերջավորութունները՝
ային — ծովային (ծովայնոյ), մարդկային, գիշերային և այլն:

ԻՈ—վերին (վերնոյ), ներքին, արտաքին, յետին, ստորին, առաջին (առաջնոյ) և այլն.

աժ—յօգուած, (հազված), դիպուած, յաւելուած, աստուած (աստուածոյ, աստուածով=հեթանոսական իմաստով և աստուած, աստուծոյ=քրիստոնեական իմաստով, որ հոգնակի չունի):

ցի—գիւղացի, քաղաքացի, գանձակեցի, հեղինացի (գիւղացւոյ, գանձակեցւոյ) և այլն.

ուճ—անասուն (անասնոյ), դիտուն, մնայուն, զուարթուն (զվարթուն) և այլն.

զ) բոլոր անորոշ գերբայները՝ խաղալ, աղալ, սիրել, թողուլ (թողլոյ), բնակիլ (բնակելոյ), հեղուլ (հեղլոյ, հեղով), և այլն.

անորոշ գերբայները հոգնակի թիվ չունեն.

դ) բոլոր անորոշ գերբայները՝ բնակեալ, զարմացեալ, ասացեալ, զարմացեալ (զարմացելոյ, զարմացեալք, զարմացելոց) և այլն:

Եւ վերջավորութեան եւ մասնիկը սեռականում և նրանից կազմված հոլովներում գառնում է և. (զարմացեալ=զարմաց-ե-ւ-լոյ) և այլն.

ե) մի օտր հասուկ անուններ՝ Կարին, (Կարնոյ), Շապուհ (Շապուհոյ), Անի (Անուոյ), Վռամշապուհ, Թաթուլ (Թաթլոյ) և այլն.

զ) մի շարք անհոգնակի անուններ՝ ցուրտ (ցրտոյ), սոթ, սեւա (սեւոյ), արդար (արդարոյ), հանութ (հանրոյ) և այլն.

է) մի շարք անհոգնակի բառեր՝ հայր (հայրոց, հայրովք), ռոտմը, ծայր (ծայրոց), կուրծք (կրծոց), դժոխք (դժոխոց) և այլն.

ը) մի շարք անհոգնակի բառեր (որոնք հոգնակի չունեն)՝ լոյս (լուսոյ), յոյս (հույս) յուսոյ), սէր (սիրոյ), պատիւ (պատիւով)—պատուոյ, հարաւ, հիւսիս և այլն.

թ) բնականներից՝ մի, հարիւր (հարյուր), երկերիւր, երեք հարիւր, չորս հարիւր, հինգ հարիւր, վեց հարիւր, հոթ հարիւր,ութ հարիւր, ինն հարիւր և առաջին:

Եզակի	Եզակի
Ուղղ. մի (մեկ)	հարիւր, առաջին
Ս. միոյ, միով (մեկի)	հարիւրոյ, առաջնոյ
Տ. միում (մեկին)	հարիւրոյ, առաջնում

- Հ. դմի (մեկը, մեկին) զհարիւր, զառաջին
 Բ. ի միով (մեկից) ի հարիւրոյ, յառաջնոյ
 Գ. միով (մեկով) հարիւրով, առաջնով
 Ն. ի միում (մեկի մեջ) ի հարիւր, յառաջնում

Յոգնակի

Ուղղ.	հարիւրք	առաջինք
Ս.	հարիւրոց	առաջնոց
Տ.	հարիւրոց	առաջնոց
Հ.	զհարիւրս	զառաջինս
Բ.	ի հարիւրոց	յառաջնոց
Գ.	հարիւրովք	առաջնովք
Ն.	ի հարիւրս	յառաջինս

Ո հոլովման մի շարք բառեր եզակի սեռականում ունենաւ. Դ վերջավորութեանը փոխարինվում է յ-ին թե սեռականում և թե արականում. Օրինակ՝ մարդոյ=մարդով և այլն. Այս դեպքում քաղաքականը կազմվում է սեռականից, բառավերջում ավելանալով և բնորոշելը. Օրինակ՝ սեռ.—միով, բաց.—ի միով. Այսպես հոլովվում են մարդ, ջորի, ջերմ, ձի, մի և այլն:

Ուղղ.	մարդ	ձի	ջորի
Ս.	մարդոյ, մարդով	ձիոյ, ձիով	ջորւոյ, ջորւով
Տ.	մարդոյ, մարդով	ձիոյ, ձիով	ջորւոյ, ջորւով
Հ.	զմարդ	զձի	զջորի
Բ.	ի մարդով	ի ձիով	ի ջորւոյ, ի ջորւով
Գ.	մարդով	ձիով	ջորւով
Ն.	ի մարդով	ի ձիով	ի ջորւով

Եզակի արական հոլովում աւ վերջավորութեանն ստանում են մի շարք բառեր՝ աջ, ձախ, նոր, ալ, հին, միւս, առաջին:

Ուղղ.	աջ	ձախ	նոր
Ս.	աջոյ	ձախոյ	նորոյ
Տ.	աջում	ձախում	նորում
Բ.	յաջմէ	ի ձախմէ	ի նորոյ

Ուղղ.	հին	ալ	միւս, մեւ
Ս.	հնոյ	ալոյ	միւսոյ
Տ.	հնում	ալում	միւսում
Բ.	ի հնմէ (կամ ի հնոյ)	յալմէ	ի մեւէ և այլն

Աղբատն ի տօթոյ տապանայ, ի ցրտոյ դողայ, որովայն
սին և մարմինն մերկանդամ. հերքն թաղկեալք, գեմքն գեղնեալ
և թռչումեալ. թափափի, վարանի, սուղ ինչ կերտկուր բազում
աշխատութեամբ գտանէ. ի տունսն յանասնոցն երկնչի. զի
ձիքն կիցս հանեն, եղինքն եղջիւր ամեն, շունքն վիրաւորեն
և մարդք չարք և անողորմք բամբասեն և թշնամանեն:

Ի տօթոյ—տօթից

Տապանալ—այրվել

Ի ցրտո—ցրտից

Սին—դատարկ

Հեր—մաղ

Թաղկեալ—խճճված

Թաղկիլ—խճճվել

Թռչումեալ—թառամած

Թռչումիլ—թառամել

Վարանիլ—շվարել, մոլորվել

Սուղ ինչ—քիչ

Աշխատութեամբ—նեղութեամբ

Աշխատութիւն—նեղութիւն

Յանասնոցն (հանասնոցն) —

անասուններից

Երկնչի—վախենում է (անորոշ

—երկնչիլ)

Կիցս հանեն—քացի են տալիս

Եղջիւր ամեն—պողաճարում են

Թշնամանեն—հաշոյում են

Թշնամանել—հաշոյել

Սուղ—քիչ

Բամբասեն—վատարանում են

Բամբասել—վատարանել

Անցյալ դերբայ

Գրաբարում անցյալ դերբայը ունի իմաստն ունի, ինչ որ
աշխարհաբարում: Աշխարհաբարում անցյալ դերբայն ունի եր-
կու տեսակ վերջավորութիւն՝ ել (վաղակատար) և ամ (հարա-
կատար): գրաբարում անցյալ դերբայն ունի եւլ վերջավորու-
թիւնը, որը դրվում է բառավերջում: Օրինակ՝

Թռչումիլ—թռչում-եալ, թաղկիլ—թաղկ-եալ, բնակիլ—բնակ-եալ
և նշանակում է թառամել կամ թառամած, խճճվել կամ խճճված
բնակվել կամ բնակված և այլն:

Դ ա ս թ

ԲԱՅԵՐԻ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ

Անցյալ կտարբայ

Անցյալ կատարյալն արտահայտում է ավարտված, վերջա-
ցած գործողութիւն: Օրինակ՝ զրեցի, գործեցինք, հաղթեցինք
և այլն:

Անցյալ կատարյալը հունարենում ասվել է աորիս, որը
հին հայերենում թարգմանվել է կտարբայ:

Աորիսը կազմութեամբ երկու տեսակ է՝ ա) ցուցում և
բ) պարզ:

Ցուցում կոչվում է աորիստը, երբ էական բայի արմա-
տի վրա Վ վերջավորութեան փոխարեն ավելանում է ց: Օրինակ
ել (իլ), ալ=եց, աց:

զր-ել=զր-եց կարդ-ալ=կարդ-աց

բնակ-իլ=բնակ-եց խաղ-ալ=խաղ-աց և այլն:

Պարզ կոչվում է աորիստը, երբ աորիստը (կատարյալը)
կազմված է առանց ց-ի: Օրինակ՝ ուլ(անորոշ), թող-ուլ=թող-
հեղ-ուլ=հեղ, արգել-ուլ=արգել և այլն:

Գր-եց, բնակ-եց, խաղ-աց, կարդ-աց, թող, հեղ, արգել
ձևերը կոչվում են ելմէ կամ բուճ:

Աորիստի այս հիմքին կամ բնին ավելանում են դեմքերի
վերջավորութիւնները և կազմվում է անցյալ կատարյալ ժամա-
նակը. զրեց-ի, խաղաց-ի, թող-ի, գրեց-եք, խաղաց-ել, թող-եք
և այլն:

Անցյալ կտարբայն ունի 2 տեսակ վերջավորութիւն՝ ան-
գործական և կրավորական:

Ներգործականի և կրավորականի վերջավորութիւնները՝

Ներգործական		Կրավորական	
Եզակի	Յոգնակի	Եզակի	Յոգնակի
Դեմէ 1—ի	աք	այ	աք
» II—եր	իք(էք)	ար	այք
» III—չունի	ին	աւ	ան

Այս վերջավորություններն ավելանալով աորիստի հիմքին տալովու՜մ է անցյալ կատարյալի հետեյալ պատկերը՝

Ե(ի) Ա
Ն Ե Բ Գ Ո Ր Ծ Ա Կ Ա Ն

Ս զ ա կ ի ր ի լ

ազատեց-ի (ազատեցի)	կարգաց-ի (կարգացի)
ազատեց-եր (ազատեցիր)	կարգաց-եր (կարգացիր)
ազատեաց- (ազատեց)	կարգաց- (կարգաց)

Ու

Թող-ի (թողեցի)
Թող-եր (թողեցիր)
Թող- (կամ եթող) (թողեց)

Յ զ ա կ ի ր ի լ

ազատեց-աք (ազատեցինք)	կարգաց-աք (կարգացինք)
ազատեց-իք(էք) (ազատեցիրք)	կարգաց-իք(էք) (կարգացիրք)
ազատեց-ին (ազատեցին)	կարգաց-ին (կարգացին)

Թող-աք (թողեցինք)
Թող-իք(էք) (թողեցիրք)
Թող-ին (թողեցին)

Կ ր ա վ ա ր ա կ ա ն

Ս զ ա կ ի ր ի լ

ազատեց-այ (ազատեցինք)	կարգաց-այ	Թող-այ
ազատեց-ար (ազատեցիրք)	կարգաց-ար	Թող-ար
ազատեց-աւ (ազատեց)	կարգաց-աւ	Թող-աւ

Յ զ ա կ ի ր ի լ

ազատեց-աք (ազատեցինք)	կարգաց-աք	Թող-աք
ազատեց-այք (ազատեցիրք)	կարգաց-այք	Թող-այք
ազատեց-ան (ազատեցին)	կարգաց-ան	Թող-ան

Այ(ի) խոնարհման եզակի երրորդ դեմքի հաց ձևի մասին պետք է գիտենալ հետեյալը՝

Այ էական բայի հնադուշն (տրխահ) ձևը եղել է հայր Աորիստի բունը կազմելիս ՝ վերջավորության փոխարեն ավելանալով ց, ստացվել է հաց միացութունը, որը աորիստի բունը կամ հիմքն է։ Սաց հիմքին ավելացնելով կատարյալի վերջավորությունները կստացվի՝

հաց-ի	հաց-աք	սակայն հաց ձևին ավելանալով ի, եր աք, իք, ին վերջավորությունները ա ձայնավորը կրճատվում է և ստացվում՝
հաց-եր	հաց-իք(էք)	
հաց—	հաց-ին	
	եց+ի=եցի	եց+աք=եցաք
	եց+եր=եցեր	եց+իք(էք)=եցիք(էք)
	հաց—=հաց	եց+ան=ացան

Ու խոնարհման ժամանակ եզակի երրորդ դեմքն սկզբից ստանում է և ձայնավորը—եթող, եհեղ, ե ձայնավորը կոչվում է անակառկ։ Ա աճականն ավելանում է, յերբ բառն սկսվում է բաղաձայնով (եթող, եհառ, եհեղ, ետես), իսկ եթէ բառն սկսվում է ձայնավորով, այն ժամանակ ե աճականը փոխարինվում է ե-ով։ Այսպես՝ առ կամ հառ, արկ կամ հարկ, անց կամ հանց և այլն։

Ե կամ ե աճական ունեն միայն ա խոնարհման բայերը։

Ե կամ ե աճական ունեն միայն միտվանկ բայեր՝ անցյալ կատարյալի եզակի թվի երրորդ դեմքում, մյուս դեմքերը չունեն։ Ե կամ ե ձայնավորով սկսվող բայն աճական չի ընդունում։ Օրինակ՝ իջանել=իջի, իջեր, եզ (իջա, իջար, իջավ)։

Գ ա ր ա լ ն

Զմեռն էանց, անձրևք անցին և գնացեալ մեկնեցան. ծաղիկը երևեցան յերկրի. ժամանակ յատանելոյ հաս, ձայն տատարելի լսելի եղև յերկրի մերում. թզենի ընձիւղեաց զբողբոջ իւր, աշդիք մեր ծաղկեցան և հառն գոտս իւրեանց։

էանց (անցանել) — անցավ	հասավ էտելու ժամանակը
Գնացեալ — գնալով	Լսելի եղև — լսվեց
Մեկնեցան (մեկնել) — հեռացան	Մերի մերում — մեր երկրում
Յերկրի — երկրի մեջ, հողի վրա	Ընձիւղեաց — ծիւլ արձակեց
Յատանելոյ — էտելու, քշտելու	Բողբոջ — ծիւլ
Յատանել — քշտելու	Ետուն (տալ) — տվին
Եհառ — հասավ	Ետուն գոտս իւրեանց — ար-
Հատանել — հասնել	ձակեցին իրենց բուրմունքը
Ժամանակ յատանելոյ հաս —	

Բաղում ձմեռաց հալեցան տառնամանիք, եհաս դարուն և ձկին նորեկ ծիծառներ, տեսին և խնդացին կենցաղատեր մարդիկ

և նորա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց:
 Անձկալի—փափագելի Բացում ձմերաց—շատ ձմեռ
 Չանձկալիսն իւրեանց—իրենց անձկալիներին Խնդացին—ուրախացաւ
 Խնդալ—ուրախանալ

Այս հոգիածներն կրավորական բայերն արտահայտել ենք զործական, իսկ ներգործականը—կրավորական ձևով:

Անձնական դերանունների հոլովումը

ե Ս

Եզակի	Յոզնակի
Ուղղ. ես (ես)	մեք (մենք)
Ս. իմ (իմ)	մեր (մեր)
Տ. ինձ (ինձ)	մեզ (մեզ)
Հ. զիս (ինձ)	զմեզ (մեզ)
Բ. յինէն (ինձնից)	ի մէնջ (մեզնից)
Գ. ինե (ինձնով)	մեք, մեաք(օք) (մեզնով)
Ն. յիս (ինձնում)	ի մեզ (մեզնում)

Դ Ո Ի

Եզակի	Յոզնակի
Ուղղ. դու (դու)	դուք (դուք)
Ս. քո (քո)	ձեր (ձեր)
Տ. քեզ (քեզ)	ձեզ (ձեզ)
Հ. զքեզ (քեզ)	զձեզ (ձեզ)
Բ. ի քէն (քեզնից)	ի ձէնջ (ձեզնից)
Գ. քե (քեզնով)	ձեք, ձօք (ձեզնով)
Ն. ի քեզ (քեզնում)	ի ձեզ (ձեզնում)

Զրուան ասէ. երկու որդիք են յորովայնի անդ. որ ոք ի նոցանէ վաղ քա իս հասցէ, զնա թագաւոր արարից. և ծանուցեալ Որմզդի զխորհուրդս հօրն, յայտնեաց Արմենին. ասէ. Զրուան հայր մեր խորհեցաւ. թէ որ ի մէնջ վաղ առ նա երթիցէ, զնա թագաւորեցուցէ: Եւ զայն լուեալ Արմենին, ծակեաց զորովայնն և ել եկաց առաջի հօրն: Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ, ոչ զիտաց, եթէ ոք իցէ. և հարցանէր. թէ ով ես դու. եւ նա ասէ. ես եմ որդին քո: Ասէ ցնա Զրուան. իմ որդին անուշահոտ և լուսաւոր է. եւ դու խաւարին և ծանաւահոտ ես: Եւ մինչ

զեռ նորա զայս ընդ միմեանս խօսէին. ծնեալ Որմեղի ի ժամու իւրում լուսաւոր և անուշահոտ. եկն եկաց առաջի Զրուանայ, զիտաց. եթէ Որմիզդ որդի նրան է, վասն որոյ զյաշուն առնէր:

(Եզնիկ)

Զրուան—Զրվան (յատուկ անուն) Հասցէ—հասնի
 է) Թագաւոր արարից—Թագաւոր կղարձնեմ
 Յորովայնի—արդանդում
 Անդ—այն, այն տեղ
 Ի նոցանէ—նրանցից
 Վաղ—շուտ
 Առ իս—ինձ մօտ
 Իս (հայցակ, հոլ. առանց զ նախ գրի)
 Թագաւորեցուցէ—Թագաւոր կըղարձնի
 Ընդ միմեանս—միմյանց հետ
 Զայն լուեալ Արմենին—Արմենին լսեց այն
 Ել եկաց առաջի հօրն—զուրս եկաւ, կանգնեց հօր առաջ
 Տեսեալ զնա Զրուանայ—Զրվանը տեսաւ նրան
 Ոչ զիտաց—չմտացաւ
 Եթէ ոք իցէ—թե ով է
 Ծանաւահոտ—զարշէր հոտ
 Զասցէ—հասնի
 Մինչդեռ—մինչ, այն ինչ
 Ընդ միմեանս—միմյանց հետ
 Եկն եկաց—եկաւ կանգնեց
 Ի ժամու իւրում—իր ժամին
 Գիտաց—իմացաւ
 Եթէ—թե
 Որդի նորա է—նրա որդին է
 Վասն որոյ—որի համար
 Զյաշուն առնէր—զոն էր առնում
 Թաշտ—զոն

Անձական հոլովով ենթակա

Ենթական սովորաբար գրվում է զւղղակիան հոլովով. այդ զեւթում ստորոգյալն արտահայտող բայը զեմք ունի: Օրինակ՝ Զրուան ասէ (Զրվանն ասում է): Եւ յատե՛զ Զրվան ուղղական է, ասէ: Նրա ստորոգյալն է:

Գրաբարում ենթական գրվում է նաև սեռական հոլովով. այս զեւթում ստորոգյալն արտահայտող բայը զեմք չի ունենում, այլ գրվում է անցյալ զերբայի ձևով: Օրինակ՝

Տեսեալ զնա Զրուանայ: Այս օրինակի մեջ Զրուանայ, ենթակա է սեռական հոլովով, տեսեալ—ստորոգյալ, արտահայտված անցյալ զերբայով, իսկ զ՛ա—լրացում, ուղիղ խնդիր, հայցական հոլով:

Ջայն լսեալ Արմենի.—Արմենի, ենթակա, սեռ, հոյ,
լսեալ—ստորագեալ, անցյալ դերբայով, դայն—ուղիղ խնդիր,
հայցական հոլով:

Այս երկու օրինակը թարգմանում ենք այսպէս՝

ա) Զովանը տեսաւ նրան (Զովանը—ուղիղ հոյ, տեսաւ—
անցյալ կատարյալ):

բ) Արմենը լսեց այն (Արմենը—ուղիղ հոյ, լսեց—անցյալ
կատարյալ):

Կանոն.—անցյալ դերբային հետ ենթական գրվում է սեռա-
կան հոլովով: Թարգմանութեան ժամանակ աշխարհարարում
սեռական հոլովով ենթական արտահայտվում է աղղակա՛ն հոլո-
վով, իսկ անցյալ դերբայը—անցյալ կատարյալ ժամանակով:

Առևրնդ նախդիրը հայցական հոլովով

Առ նախդիրը գործածվելով հայցական հոլովով գրված բա-
ռի հետ ցույց է տալիս ուղղություն, ժամանակ, մեկը, մեկի մաս, եր-
թամ տա՛նա, երթում ի կենդանիս—գնում եմ երա՛մուս, գնում
եմ կենդանիս (ուղղութեան):

Ընդ նախդիրը հոգնակի հայցական հոլովով գրված բառի
հետ ցույց է տալիս եկտ Օրինակ՝ խօսեին ընդ միմեանս—խո-
սում էին իրար ետ, ընդ իս—ինձ հետ և այլն:

Դ ա ս Թ

Ս Ե Ր Մ Ա Ն Ա Հ Ա Ն

Ահառասիկ ել սերմանող սերմանել և եղև ի սերմանելն
ոմն անկաւ առ ճանապարհաւ և եկն թոշուն և եկեր զնաւ եւ
այլն անկաւ յաղառամի, ուր ոչ գոյր հոգ բազում և վաղվաղա-
կի բուսաւ քանդի ոչ գոյր հիւթ երկրին և յորժամ քաղեաց
արև, ջնասաւ և զի ոչ պոյին արմատք, ցամաքեցաւ եւ այլն
անկաւ ի մէջ փշոց, ելին փուշքն և հեղձուցին զնաւ և պոռւղ ոչ
կաւ եւ այլն անկաւ յերկրի յարուք և ելեալ անցեալ տայր
զարուղ և բերէր ընդ միոյ երեսուն և ընդ միոյ վաթսուն և
ընդ միոյ հարիւր:

Սերմանանաւ—սերմացան

Ահառասիկ—ահա

եւ—գուրս եկավ

եղև—եղավ

Անկաւ—ընկավ

Առ—մոտ

Առ ճանապարհաւ—ճանապարհի

մոտերը

եկեր—կերավ

Ոչ գոյր—չկար

Հիւթ—խոնավութեան

Վաղվաղակի—շուտով

Ջնասաւ—տաքացավ

Ի մէջ փշոց—իշերի մէջ

Ոչ գոյր հիւթ երկրին—հողը

խոնավութեան չուներ

Ցամաքեցաւ—չորացավ

Հեղձուցին—խեղդեցին

Ոչ կաւ—չտվավ

Այլն—ուրիշը, մի ուրիշը

Երկիր բարուք—լավ պարարտ

հողի մէջ

Անցեալ—անելով, շատանալով

Տայր—տալիս էր (տալ—անորոշ

դերբայ)

Ընդ միոյ—մեկի փոխարեն

Անցյալ դերբայը շատ հաճախ թարգմանվում է նաև որ-
պես անորոշ դերբայ գործիական հոլովով: Օրինակ՝ անցեալ—ա-
նելով, չանկեալ—ընկնելով, ջնասաւ—տաքանալով և այլն:

Առ ել ընդ նախդիրը

Առ նախդիրը

ա) Առ նախդիրը գործիականի հետ գործածվելով ցույց

տալիս մեկի կամ մի քանի մոտ, մոտերը, մոտովք, օրինակ՝ առ ճանապարհաւ=ճանապարհի մոտ կամ մոտերը, առ քաղաքաւ=քաղաքի մոտ կամ մոտերը և այլն:

բ) Առ նախդիրը գրովելով գործիական հոլովով բառի հետ ցույց է տալիս նաև ժամանակ: Օրինակ՝ առ այնու ժամանակաւ=այն ժամանակ, առ Արշակաւ=Արշակի ժամանակ և այլն:

Ընդ նախդիրը

ա) Ընդ նախդիրը սեռականի հետ նշանակում է փոխանակ: Օրինակ՝ բերե՛ր ընդ միւր երեսուն=բերում էր մեկի փոխարեն, մեկի տեղ, ակն ընդ ական=աչք աչքի տեղ և այլն:

բ) Ընդ նախդիրը քականի հետ ցույց է տալիս հետ: Օրինակ՝ ընդ նմա=նրա հետ, ընդ քեզ=քեզ հետ:

գ) Ընդ նախդիրը գործիականի հետ ցույց է տալիս թակ: Օրինակ՝ ընդ օրինաւ(օր)մտանել=օրենքի տակ, ընդ քաղաքաւ=քաղաքի տակ և այլն:

Գոլ (կիցել) դերբայը

Գրաբարում, ինչպես տեսանք, անորոշ դերբայը երեք ձև ունի՝ ել(իլ), ալ և ուլ: Կա նաև չորրորդ ձև—ուլ: Այս ձևը գրաբարում գործածական չէ: Միայն գոլ դերբայն ունի այդ կազմաբանությունը:

Գոլ բայը խոնարհվում է սովորական եղանակով:

Ներկայ			Անցեալ անկախ		
Նգ.	գում, գոս, գոյ		գոյի, գոյիք, գոյք		
	(կամ), (կաս), (կա)		(կայի), (կայիք), (կայք)		
Յոգն.	գումք, գոյք, գոն		գոյաք, գոյիք, գոյին		
	(կանք), (կաք) (կան)		(կայինք), (կայիք), (կային)		

Ներկա ժամանակի եղակի բովի երրորդ գեմքի գոյ ձևից կազմվել են գոյական, գոյ-ություն, գոյ-ակ և այլն բառերը:

Բաղաձայն հոլովում

ա) Ան հոլովում

(Ուժեղ)

Այս հոլովումը կոչվում է բաղաձայն, որովհետև բառի

քերականական հիմքը բաղաձայնով է վերջանում (սերմն—սերման), նոր քերականություն մեջ կոչվում է նաև ներքին քերական, և հոլովիչը ավելանում է ոչ թե բառավերջում, այլ որովհետև ա հոլովիչը ավելանում է ոչ թե բառավերջում, այլ բառամիջում (մ և ն բաղաձայնների միջև), իսկ եթե ա հոլովիչն ավելանում է բառավերջում, կոչվում է արտաքին թեքում (տիտան—այ):

Ս ե թ մ ց

	Նգականի բիւ	Յոգնականի բիւ
Ուղղ.	սերմն (սերմ)	սերմ-անք, սերմ-ունք (սերմեր)
Ս.	սերմ-ան (սերմի)	սերմ-անց (սերմերի)
Տ.	սերմ-անն (սերմին)	սերմ-անց (սերմերին)
Հ.	զսերմն (սերմը)	զսերմ-անք-ս, զսերմ-ունք (սերմերը)
Բ.	ի սերմ-անէյ(է) (սերմից)	ի սերմ-անց (սերմերից)
Գ.	սերմ-ամք (սերմով)	սերմ-ամքք (սերմերով)
Ն.	ի սերման (սերմի մեջ)	ի սերմանս, ի սերմունս (սերմում)

ա) Այս հոլովման մեջ եղակի գործիականը կազմվում է եղակի սեռականից բառավերջում ավելանալով բ և անորոշիչը, եղակի սեռականից բառավերջում ավելանալով բ և անորոշիչը, որից առաջ դիտարկելիայից օրենքով և բաղաձայնը զանազան է մ (սերմ-անք=սերմ-ամք):

բ) Նգականի բացառականը կազմվում է եղակի սեռականից բառավերջում ավելանալով եյ=է, սերման+եյ(է)=սերման-է:

գ) Նգականի ներգայականը կազմվում է եղակի սեռականից բառականը ավելանալով ի կամ յ նախդիրը, ի սերման յական (հական) և այլն:

դ) Հոգնականի ուղղականը կազմվում է եղակի ուղղականից բառավերջում ավելանալով աճէ կամ ուճէ հոգնականացուցիչը՝ սերմ-անք, սերմ-ունք, բունք=բա-անք կամ բա-ունք և այլն:

Ան հոլովմամբ հոլովվում են՝ ա) այն բառերը, որոնք արմատում ունեն ն, չ, բ բաղաձայնները, իսկ դրանց նախորդում է ուրիշ բաղաձայն: օրինակ՝ զուսն, նուսն, եզն, ձուկն, հիմն, և ուրիշ բաղաձայն: օրինակ՝ զուսն, նուսն, եզն, ձուկն, հիմն, ակն, ուրսն, որսն, ասեզն, բազեզն, թիթեզ, հիւսն, փայլակն, ակն, ուրսն, որսն, ասեզն, բազեզն, թիթեզ, հիւսն, փայլակն, ման, հիմամք, հիմունք, հիմանց, ունկն (ունկան, ունկամք, ունկունք, ունկանց), երկն (երկան, երկունք, երկանց) և այլն:

բ) Մի շարք դոյակաւներ՝ առն (առն), շուն (շան), մանուկ (մանկան, մանկունք), ծաղիկ (ծաղկան, ծաղկունք), դարուն (դարնան), ձմեռ (ձմերան, ձմերանց, ձմերամբ), ամառն (ամառն կամ ամրան, յամրանէ, ամրամբ), փոքրիկ (փոքրկան, փոքրկամբ), մահ (մահուան, մահուամբ կամ մահու, մահուց, մահուք) և այլն:

գ) Մարդիկ քանոր, որը գրաբարում եղակի է, իսկ աշխարհաբարում հոգնակի, հարմարում է այսպէս՝

Եղակի քիւ

Յոգնակի քիւ

Ուղղ. մարդիկ (մարդ)	մարդիկք (մարդիկ)
Ս. մարդկան (մարդու)	մարդկանց (մարդկանց)
Տ. մարդկան (մարդուն)	մարդկանց (մարդկանց)
Հ. դմարդիկ (մարդուն)	դմարդիկս (մարդկանց)
Բ. ի մարդկանէ (մարդուց)	ի մարդկանց (մարդկանցից)
Գ. մարդկամբ (մարդով)	մարդկամբք (մարդկանցով)
Ն. ի մարդկան (մարդու մեջ)	ի մարդիկս (մարդկանց մեջ)

Մարդ քանոր հարմարում է նաև ու հարմամբ (մարդուց, մարդով, մարդոց, մարդովք):

դ) Ումն անանց ունեցող բաները՝ խոտառն (խոտառան), շարժառն (շարժման), ծաղումն (ծաղման), երեսն (երեման), յաւելումն (հաղելումն) — յաւելման և այլն:

ե) Անճ վերջավորութեան ունեցող բաները, որոնք անհղական են՝ մկանունք (մկանանց), լորձունք (լորձանց, լորձամբք) և այլն:

Ան հալովումը (թույլ)

Թեւ խառն հարմարում

Ուղղ. անձն (անձ)	անձինք (անձեր)
Ս. անձին (անձի)	անձանց (անձերի)
Տ. անձին (անձի)	անձանց (անձերից)
Հ. անձն (անձ)	անձինս (անձերին)
Բ. յանձնէ (անձից)	յանձանց (անձերից)
Գ. անձամբ (անձով)	անձամբք (անձերով)
Ն. յանձին (անձի մեջ)	յանձինս (անձերի մեջ)

Այս հարմարում մեջ եղակի սեռականը համաձայն կանոնի պէտք է լինէր անձան, որպէս ա հարմարան բառ, ա ձայնավորը վերածվում է ի ձայնավորի և ստացվում է անձին:

Որ քանոր եղակի սեռականում եղել է անձան և ոչ անձին, այդ երևում է հոգնակի սեռականից — անձանց, իսկ հոգնակի սեռականը հարմարում է եղակի սեռականից:

Բացառականում վերջից ավանդում է ել = է և սեռականի ա ձայնավորը փոխարինվում է րով, որը չի դրվում: Օրինակ՝ յանձանէ = յանձնէ:

Հոգնակի ուղղականը հարմարվել է ոչ թե եղակի ուղղականից, այլ եղակի սեռականից: Օրինակ՝ սեռ. անձին = ուղղ. անձինք և այլն:

Այսպէս հարմարում են

ա) Մի շարք երկավանդ բաներ, որոնք ունեն և վերջավորութեան, և այդ նիւից առաջ կա մի ուրիշ բաղաձայն Օրինակ՝

Ազն — ազին, յազնէ, ազամբ, ազինք, ազանց:

Դառն — դաշն, դաշին, դաշամբ, դաշինք, դաշանց:

Լեռան — լերին, ի լեռնէ, լերամբ, լերինք, լերանց:

Մառն — մանին, ի մասնէ, մասամբ, մասունք, մասանց:

Վիշապն — զիւշապին, ի զիւշապնէ, զիւշապամբ, զիւշապունք, կամ զիւշապինք, զիւշապանց, զիւշապամբք:

Չնոն — ձեռին, ի ձեռանէ, ձեռամբ, ձեռք, ձեռաց, ձեռաւք(օք):

Ոսն — օտին, յոտանէ, ոտամբ, ոտք, ոտաց կամ ոտից, ոտամբք կամ ոտիւք:

բ) Թվականներից՝

Նորն — եօթին, յեօթանէ, եօթամբ, եօթանք, եօթանց, եօթամբք:

Տասն — տասին, ի տասնէ, տասամբ, տասունք, տասանց, տասամբք:

բ) ԵՆՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

Ուղղ. արին	արինք (արշուններ)
Ս. արեան	արեանց (արշունների)
Տ. արեան	արեանց
Հ. զարին	զարինս
Բ. յարինէ (հարենէ)	յարեանց (հարյանց) արշուններից
Գ. արեամբ	արեամբք
Ն. յարեան	յարինս (հարինս)

Եղակի բացառականը հարմարվում է սեռականից՝ վերջում

ազնայնաբով բացառականի է բնորոշիչը. այս դեպքում սեռականի եւ մասնակի շեշտի տեղափոխութեան հետեւանքով դառնում է և. օրինակ՝ յարնան-է յարննէ և այլն:

Այսպէս նշումովում են.
ա) Այն բոլոր բառերը, որոնք եզակի ուղղականում ունեն իւն (յուն) վերջավորութեամբ.

բ) Բոլոր այն բառերը, որոնք եզակի ուղղականում ունեն արիւն (ություն) վերջավորութեամբ: Օրինակ՝ քաջութիւն, հեղատութիւն, արութիւն, դարութիւն և այլն:

Սզակի	Ուղղ.	արութիւն	քաջութիւն
Ս.	արութեան	քաջութեան	
Տ.	արութեան	քաջութեան	
Հ.	զարութիւն	զքաջութիւն	
Բ.	յարութենէ	ի քաջութենէ	
Գ.	արութեամբ	քաջութեամբ	
Ն.	յարութեան	ի քաջութեան	

Յոգնակի	Ուղղ.	արութիւնք	քաջութիւնք
Ս.	արութեանց	քաջութեանց	
Տ.	արութեանց	քաջութեանց	
Հ.	զարութիւնս	զքաջութիւնս	
Բ.	յարութեանց	ի քաջութեանց	
Գ.	արութեամբք	քաջութեամբք	
Ն.	յարութիւնս	ի քաջութիւնս	

գ) Բոլոր այն բառերը, որոնք վերջանում են ունց—անունդ, աննդեան, ի աննդենէ, անունդք, աննդեանց ծնունդ, ծննդեան, ի ծննդենէ, ծննդեամբ:

ուս—զարուստ, զարստեան, ի զարստենէ, զարստեամբ
արդ—ժողովուրդ, ժողովրդեան, ի ժողովրդենէ, ժողովրդեամբ, և այլն:

Ժողովուրդ բացը հոլովովում է նաև ժողովրդոյ, ժողովրդով, ժողովուրդք, ժողովրդոց, ժողովրդովք և այլն:

դ) Մի շաբթ բառեր
ամիս—ամսեան կամ ամսոյ, ամիսք, ամսոց
շաբաթ—շաբաթեան կամ շաբաթու
կամգիտ—հանգստեան, ի հանգստենէ, հանգստեամբ
տեսիլ—տեսլեան, ի տեսլենէ, տեսլեամբ
վաղիլ—վաղուեան կամ վաղուի, ի վաղուէ կամ ի վաղը—

շինէ, վաղուիս Այս բառը հոգնակի չունի:

ե) Մի շաբթ տեղեկական բառեր՝
արդիւնք—արդեանց, արդեամբք, յարդեանց, յարդիւնս
իրաւում—իրաւանց, իրաւամբք, իրաւունս, յիրաւանց և այլն
և) զերանուններէց՝ իմք, իւր, միմեաց, իւրեաց.

Ն գ ա կ ի ր իւ

Ուղղ.	ինքն (ինքը)	—
Ս.	ինքեան (իրեն)	իւր
Տ.	ինքեան (իրեն)	իւր
Հ.	զինքն (իրեն)	—
Բ.	յինքենէ (իրենից)	յիւրմէ
Գ.	ինքեամբ (իրենով)	իւրեաւ
Ն.	յինքեան (իր մեջ)	յիւր

Յ ա գ ն ա կ ի ր իւ

Ուղղ.	ինքեանք (իրենք)	իւրեանք (իրենք)
Ս.	ինքեանց (իրենց)	իւրեանց (իրենց)
Տ.	ինքեանց	իւրեանց
Հ.	զինքեանս	զիւրեանս
Բ.	յինքեանց	յիւրեանց
Գ.	ինքեամբք	իւրեամբք
Ն.	յինքեանս	յիւրեանս

Մ ի մ ե ա ն ց

Ուղղ.	—	—
Ս.	միմեանց (միմյանց)	իրերաց (իրար)
Տ.	միմեանց	իրերաց (իրար)
Հ.	զմիմեանս	զիրեարս (իրար)
Բ.	ի միմեանց	յիրերաց (իրարից)
Գ.	միմեամբք	իրերաք(օք) (իրարով)
Ն.	ի միմեանս	յիրեարս (իրար մեջ)

Հայի և Բէլ

Ա

Չուեաց, խաղաց, գնաց Հային ի Բարեկունէ կնաւն և որդւովքն: Եւ չոգաւ բնակեցաւ յերկիրն Արարադայ, ի ագնն, որ ի լեռնոտիւնն, զոր զառաջինն շինեալ էր Զրուանայ հօրն: Եւ ապա եւ զնա Հային կալուած ժառանգութեանն Կաղմեայ Թոռին:

իւրում, որդւոյն Արամանեկաց: Եւ ինքն չունաց զնաց անտիւս
 ի հիւսիսակողմն և չողաւ. բնակեցաւ ի քարձրուանդ զաշտավայ-
 րի միջ և կոչեցաւ անուն զաշտին Հարք. յանուն հարցն: Իսկ
 երկիրն կոչեցաւ անուն՝ Հայք: Եւ արդ այս Հայկ հօր զօրու-
 թեամբ և բարի անձամբ և կորովի աղեղամբ և մարտիկ յոյժ:

(Մովսէս Խորենացի)

Չունաց—բռնեց

Քաղաց—տեղից շարժվեց, զնաց

ողաւ—զնաց

Եւ—ավալ

Անտի—այնտեղից

Անուն զաշտին—զաշտի անունը

Յանուն հարցն—հարցերի ա-
 ունով

Արդ—այժմ

Կորովի—զորավոր

Յոյժ—խիստ շատ

Գ ա ս Ժ

Քանդի յոյժ սիրելի էր նմա խոսվութիւն, արխննեղու-
 թիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարարներէր. եթէ յձ թափեցից
 զդառնութիւն թիւնից կամ ձեր քացատրեցից զրազմութիւն նե-
 տիցն: Եւ առ յոյժ յիմարութեանն իբրեւ զգաղան մի կատաղի
 յարձակեցաւ ի վերա աշխարհին յունաց. և հար մինչ ի քաղաքն
 Մծրին և քաղում քաղաքս հոռոմոց աւերեաց ասպատակաւ և
 զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար. կուտեաց զաւար և զղերի
 և աւարեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին:

Իսկ կայսրն Թէոդոս ոչ կամեցաւ երանել ընդ առաջ պա-
 տերազմաւ, ալ այր մի Անաստ անուն, որ էր նորա սպարա-
 պետ արեւելից, առաջնաց առ նա քաղում զանձիւք: Եւ զարս
 պարսիկս, որք փախուցեալ էին, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա: Եւ
 զամենայն զօր ինչ ասացի ժամանակին, կատարեաց ըստ կա-
 մաց նորա և արգել զնա ի քաղում բարկութենէն և զարձայց
 անդրէն յուր քաղաքն Տիգրան (Նդիշէ):

Յանձն իւր—ինքն ին մեջ

Տարարներէլ—տատանվել

Եւ—և

Քափեցից—թափելու ևմ., սխաթ
 թափեմ

Ձգառնութիւն թիւնից—զառն
 թույնը (կամ թռչնի զառ-
 նությունը)

Ձրազմութիւն նետիցն—բազմա-
 թիվ նետերը (կամ նետերի
 բազմությունը)

Բացատրեցից—արձակելու ևմ.,
 սխաթ արձակեմ

Առ յոյժ յիմարութեան—սաս-

տիկ հիմարությունից

Ասպատակ(ի, աւ)—ձրավոր
 խումբ

Հրձիգ արար (հրձիգ առնել)—
 էրակ տվալ

Կուտեաց (կուտել) կուտակեաց
 —հավաքեց

Աւարեկ արար (աւարեկ առ-
 նել)—աւարեկեց, վախեցրեց

Երանելի—յերանելի

Ընդ առաջ—զեմը

Փախուցեալ էին—փախել էին

Կալաւ—բռնեց
 Եւ (առաւ)—ավալ

Ենար (հարկանել) — ջարդել
 Աւերեաց(ել) — ավերել
 Հատ կամաց նորա — նրա կամքի համաձայն

Արդել (արգելու) — արգելել
 Արգել զնա ի բազմում բարկու-

թենէն — իջեցրել նրա խիստ բարկությունը
 Դարոյց անդրէն — հետ դարձ-
 Յիւր քաղաքն Տիգրոն (ի քա-
 ղաքն իւր Տիգրոն) — զեղի
 իւր Տիգրոն քաղաքը

ԱՌ ՆԱԽԴԻՐԸ ՍԵՌԱԿԱՆԻ ԵՎ ՏՐԱԿԱՆԻ ՀԵՏ

Ան նախդիրը սեռականի հետ ցույց է տալիս պատմութեամբ, որ արտահայտվում է բացառականա՛մ: Օրինակ՝ առ յոյժ յիմա-
 րութեան = սաստիկ՝ հիմարության պատճառով կամ սաստիկ հի-
 մարությանից, առ քաղցի իւրում = քաղցի պատճառով, քաղցից:
 Ան նախդիրը արականի հետ ցույց է տալիս մի բանի մոտ
 առ ափին զնաոյ = գետավրի մոտ:

ԲՍՏ ՆԱԽԴԻՐԸ ՏՐԱԿԱՆԻ ՀԵՏ

Հատ նախդիրը արականի հետ նշանակում է համաձայն, նման: Օրինակ՝ ըստ հրամանի = հրամանի համաձայն, ըստ
 այսմ պատճէնի = այս օրինակի համաձայն կամ օրինակով:

Գ Ա Ր Զ Հ Ո Լ Ո Վ Ո Ի Մ

(Զայնավոր)

Ի ետլովում

(Ուժեղ)

Եղակի քիւ

Ուղղ.	ձայն	առեստ
Ս.	ձայնի	արուեստ-ի
Տ.	ձայնի	արուեստ-ի
Հ.	զձայն	զարուեստ
Բ.	ի ձայնէ	յարուեստ-է
Գ.	ձայնիւ	արուեստիւ
Ն.	ի ձայնի	յարուեստ-ի

Յազմակի քիւ

Ուղղ.	ձայն-ք	արուեստ-ք (արվեստներ)
Ս.	ձայն-ից	արուեստ-ից (արվեստների)
Տ.	ձայն-ից	արուեստ-ից

Հ.	զձայնս	զարուեստ-ս
Բ.	ի ձայնից	յարուեստ-ից
Գ.	ձայնիւք	արուեստ-իւք
Ն.	ի ձայնս	յարուեստ-ս

Ի հոլովման ժամանակ սեռականն ունի ի հոլովիցը, որ ավերանում է ուղղականի վրա, բառավերջում: (Այսպիսի հոլ-
 վումը նոր քերականության մեջ կոչվում է արտաքին քերում):

Եղակի բացառական հոլովը կազմվում է եղակի սեռականից՝
 սկզբից ավելանալով ի կամ յ նախդիրը, իսկ վերջից է բնորո-
 շիչը (որը հին էլ միացությունն է)

Եղակի զարծիականը կազմվում է եղակի սեռականից բա-
 ռավերջում ավելանալով վ, որը զրվում է ու Օրինակ՝ ձայնի—
 ձայնիւ և այլն:

Եղակի ենթադրականը կազմվում է եղակի սեռականից բա-
 ռակցում ավելանալով ի կամ յ: Ի սրտի, յարուեստի և այլն:

Հազմակի զարծիականը կազմվում է ընդհանուր օրենքով
 եղակի զարծիականից բառավերջում ավելանալով ք, այս դեպքում
 ք-ից առաջ իւ միացությունը կարգացվում է յաւ, այսպես՝ բա-
 նիւ (բանիւ) = բանիւք (բանյուք), սրտիւ (սրտիւ) = սրտիւք
 (սրայուք) և այլն:

Ի հոլովումով հոլովվում են՝

ա) Մի շարք գոյականների՝

ձաճանչ, ճառագայթ, ճառ, ախա, քան, լեզուարան, նախարան,
 ծառայ, արքայ, ձայն, հօտ, յաշտ (զոտ), թանաք, խաչ, պարէն,
 ընծայ, այր (քարանձավ), ոտախան, նահանջ, թախանձ, օձ,
 որոջ, խանդ, անօր, տուն, ուխտ, այծ և այլն:

բ) Այն բառերը, որոնք ունեն հետևյալ վերջավորություն-
 ները՝

է—բազէ (բազէի, ի բազէէ, բազէիւ), երէ, բողէ, մարդա-
 րէ, ափսէ և այլն:

Ոյր—հասոյթ, (հասոյթի, հասոյթի, հասոյթիւ), սովորոյթ,
 երևոյթ, ձանձրոյթ, դոյոյթ (զոյոյ), փոյր և այլն:

Նամ—վայրկեան (վայրկենի, վայրկենիւ), մատեան, անեան,
 մեհեան (կռատուք), և այլն:

ալ—արքայ (արքայի, յարքայէ, արքայիւ), ծառայ, ներ-
 կայ, աղագայ և այլն:

Նալ—առօրեայ (առօրէի, յառօրէէ, առօրէիւ, առօրեայք, առ-

օրէից—առօրեայի, առօրեայութեան, հառօրեայի), միջօրեայ, բացօթեայ, աստիճանեայ, մարմարեայ, ոսկեայ և այլն:

Ան—օգուտ (օգուտ), տղամեծ, Լիլամի ծնունդ, մայրամուտ և
այլն:

Աստ—արհեստ, պահեստ, զգեստ, ստիճան, ուտեստ, քսեստ
 փարչ) և աղիւ

Ոչ-կոպածոյ (կոպածո), ճանաչածոյ, ձուլածոյ, կռածոյ, բրա-
ծոյ և այլն

Այս—հոգակոյտ (հոգակույտ), ծերակոյտ

գ) Ամիսների ամուսնները — Դասաւարդ, տրէ, նոյնաբեր,

դ) Մի ըստից աննշանակալի բառեր—արժէք (արժէկը), խիւզ (խիւկը), խօտք (խօտից), խնձոյք (խնձոյկը), գնացք, ընթացք, ելք, հէնք (հինից), հրաշք, ինչք (ընչից), ազատանք և այլն:

h) Մի ասիւք բառեր, որոնց երկրորդ բաղադրիչը հաղովում է ի հաղովումով. օրինակ՝ լեզուաբան (լեզուաբանի), քարակոյտ (քարակոյտի), (բաղձադոյն բաղձադոյնի) և այլն:

գ) Մթ. օտբ. նմանակ անհատներ — Դրելիզեր, Պետրոս, Մովսէս (Մովսիսի), Բարսեղ, Արամշէն (Արամշէսի) կամ Արամշէսի) Բարսէլ, Պողոս, Տադևոսի Եղիանիշէս եւ այլն:

է) Ու և ևս վերջապարտությանն ունեցող անունները, որոնց
սո և ևս վերջապարտութեաննորը երբեմն զուգու ևն բնկնում. օրի-
նակ՝ Հերովդէս—Հերովդի, Մատթէոս—Մատթէի և այլն:

բ) Հետևյալ թվահանմանը՝ երեք չորք կամ չորեք, հինգ, վեց, ութ, ինն, տասն, մեսեստան (11), երկուստասն (12), երեքտասան (13), չորեքտասան (14), հինգետասան (15), վեցտասան (16), եզթնմասն (17), ութնտասան (18), իննտասան (19), ցան, երեսուն, քառասուն, յիսուն, վաթսուն, հեղմանասուն, ոգթանասուն, իննսուն:

բ) Կարանուններ/ը՝ ամենվայել,

Թվականներ և ուղղումներ

Յօգնակիք քիւ

Ուզդ.	հրեք (հրեք)	
Ս.	հրեց (հրեքի)	չորք կամ չորեք (չորս)
Տ.	հրեց (հրեքին)	չորից (չորսի)
Հ.	զերիս	չորից (չորսին)
Բ.	յերց (երեքից)	չորս կամ զչորս (չորսը)
		ի չորից (չորսից)

Գ. Երկուք (Երկեքով) Հորիւք (Հորսով)
 Ն. յերկս (Երկքի մեջ) Ի հորս (Հորսի մեջ)

	Եզակի	Յոգնակի
Ուրդ.	հինդ	հինդք
Ս.	հնդի	հնդից
Տ.	հնդի	հնդից
Հ.	դհինդ	դհինդս
Բ.	ի հնդի	ի հնդից
Գ.	հնդիս	հնդիսք
Ն.	ի հնդի	ի հինդս

ՊԵՐԱՆՈՒՆԵՐԻ ՀՈՂՈՎԵՄԸ ՅՈՅԿԱՅԵՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԲԱՐ

Ավելացնում—բացար

Uganda; 10

Neqeq, meſt. 5. 1000. 5. 10

Ս. ամենաջնի (բոլորի)

S. *and'k'atm'g'u* (pawot'u'u)

2. $g_{\mu\nu} = g_{\nu\mu}$

1% *moniliformis* *Reh.*

Q. And I have a list of

1. *... ..*
 2. *... ..*

Zugli la fbi

 β

Յայնմ ժամանակը թաղաւորացի Բարեկուն որսորդ հնկա
Բէկն Տխտանեաւն, որոյ հօգը պօրութեամբ և ստատիկ յոյժ զեղ
պարանոցի խորոյ եւ կը խշտան ամենայն անգամ, որ սխտեցան
ի վերայ երեսաց ամենայն երկրի Սա հպարտութեամբ ամ-
բարխաւածութեան խորոյ կանգնեաց զպատկերն իւր և եւ կը
կիրաւորանել իրեն ստատուոյ և զոն մատուցանել
եւ մաղկաղակի կատարելին ամենայն անգամ զհրաման
նորա:

Բայց մի անգամ Հայկ անուն. նահապետ Վաղգան, ոչ, հնա-
զանդեցով է ծառայութիւն նորա և ոչ մեծարէր զնա առտուա-
ծօրէն չբով:

Եւ էր անուն նորա Հայկ, ընդ որում ծնաւ արքային Բե-
լայ ոխութիւն մեծ: Եւ զօրածողով լինի Բէլ արքայ ի Բարերոն
և զիմէ գնայ ի վերայ Հայկայ, սպանանել զնա (Մովսէս եռ-
բնացի):

Ամբարտաւանութիւն—գոռողու- Ընդ որում—որի վրա
թիւն Ոխութիւն—թշնամութիւն,
Երկիրպագանել—Երկրպագել քէն
Մի ոմն Հայկ անուն—Հայկ ա- Անդր—դեպի այնտեղ, այն
նունով մեկը
Մեծարել—պատիվ տալ, մե-
ծացնել հարգել

ՀԱՏԵԱՅՈՒՅԻՉ ԵՎ ՀԱՏԿԱՅԱԼ

Հատկացուցիչը գրաբարում, ինչպէս և աշխարհարարում,
գրվում է ձեռական հոլովով և ցույց է տալիս պատկանելու-
թիւն, վերաբերում կամ սերում: Օրինակ՝ պատկերն իւր, հրա-
ման ներքա: Այս նախադասութեան մեջ իւր, նորա հատկացուցիչ
են, իսկ պատկեր, հրաման—հատկացյալ:

Հատկացուցիչը միշտ գրվում է սեռակամ հոլովով:

Հատկացուցիչը կարող է գրվել մնացած թիւ հոլովներով:

Հատկացուցիչը գրաբարում գրվում է հատկացյալից առաջ
կամ հետո՝ առաջադաս կամ հետադաս: Գրաբարում ավելի զոր-
ժածական է հետադաս ձևը:

Նախադաս—թռչնոց բոյնք (թռչունների բոյները), նմա
հրաման—նրա հրամանը և այլն:

Հետադաս—բոյնք քոչնոց, հրաման նորա և այլն:

Դ ա ս ժ Ա

Ըստ այսմ պատճենի էրովարտակ Եհաս յաշխարհն Հայոց
ի Վրաց, և յԱղուանից և ի Լինաց, ի Մաղէից և ի Կորդուաց,
յԱղձնեաց և բազում այլ տեղեաց հեռաւորաց, որոց ոչ էին
քէնք երթալ զայն ճանապարհաւ յառաջ ժամանակաւ: Գունդ
կազմէր ի հայոց մեծաց, զազատ և զազատորդի և յարքունի
տանէ զոստանիկ մտրդիկ: Ըստ նմին օրինակի ի Վրաց և յԱղ-
ուանից և յաշխարհէն Լինաց և որ այլ ևս ի կողմանց կող-
մանց հարաւոյ մերձ ի սահմանս Յանկաստանի և ի Հոռոմոց
աշխարհն և ի Կորդուաց և ի Գդացն և ի Մաղէիցն և յԱրզնա-
դիւն (Նղիշէ):

Ոչ էին օրէնք—սովորութիւն չէր ի կողմանց կողմանց—զանա-

Որոնց ոչ էին օրէնք—որոնք զան երկրներից, կողմերի

սովորութիւնն չունէին Մերձ ի սահմանս Յանկաստա

Յառաջ ժամանակաւ—առաջվա նի—Աքարիայի, սահմանները

ժամանակները մոտ

Ազատ—ազնվական Այլ տեղեաց հեռաւորաց—ու-

Ոստան—մայրաքաղաք րիշ հեռավոր տեղերի

Ոստանիկ մարդիկ—ազնվական ի Մաղէիցն—Մոզերից

մարդիկ

Եթե հատկացուցիչը և հատկացյալը նախդիր ունեն, ապա
նախդիրը գրվում է նախադասի վրա՝ լինի այն հատկացուցիչը
թե հատկացյալը Օրինակ՝ յաշխարհն Հայոց (հատկացյալը նա-
խադաս), ի Հայոց աշխարհէն (հատկացուցիչը նախադաս):

Եթե նախադասութեան մէջ հատկացյալը չի կրկնվում,
ապա զեղչված հատկացյալի նախդիրը տուում է հատկացուցիչը:
Օրինակ՝ հրովարտակ հաս յաշխարհն Հայոց, ի Վրաց և յԱղ-
ուանից և ի Լինաց և ի Մաղէից և այլն: Պետք է լինել յա-
խարհն Հայոց, յաշխարհն Վրաց և յաշխարհն Աղուանից, յաշ-
խարհն Լինաց և յաշխարհն Մաղէից և այլն:

Բայց որովհետև ոմի գեղեցիկության համար չափազանց հատկացյալը չի կրկնվել, ուստի այդ բառի չ նախդիրը զրգել է հատկացուցիչի (Վրաց, Աղուանից, Լիփնաց, Մաւղէից) վրա, հիշեցնելու համար, որ սլակասում է յաւթարհն բառը (հատկացյալը):

Ի Վրաց, ի Լիփնաց, ի Մաւղէից բառերի ի նախդիրը յաւթարհն բառի չ նախդիրն է, որ բաղաձայնից առաջ դառնում է Դ:

ԳՔԸ ՀՈՒՆՈՒՄ

(2այնպիսի)

ՈՒ ՀՈՒՆՈՒՄ

(Ուժեղ)

Ուղղ. դանձ (դանձ)	դանձ-ք (դանձեր)
Ս. դանձ-ու (դանձի)	դանձ-ուց (դանձերի)
Տ. դանձ-ու	դանձ-ուց
Հ. դգանձ	դգանձ-ս
Բ. ի դանձու, ի դանձուէ	ի դանձ-ուց
Գ. դանձ-ու	դանձ-ուք
Ն. ի դանձ (դանձի մեջ)	ի դանձ-ս (դանձերում)

Աւ հոլովման մեջ սեռակաւոր կազմվում է ուղղականի վրա ավելանալով ու ձայնավորը:

Աւ հոլովման եզակի բացառականը կազմվում է սեռականից կամ արականից բառավերջում ավելացնելով և (որը նույն է) միացությունն է), ըստ ուրում ու հոլովիչը դուրս է բնկնում (դանձ-ու = ի դանձ-է), բայց մեծ մասամբ սլակասվում էի դանձու-է):

Եզակի գործիակաւոր կազմվում է եզակի սեռականից՝ վերջում ավելանալով ւ, որը չի արտաբերվում և չի գրվում: Օրինակ՝ դանձու + ւ = դանձու և այլն:

Եզակի ներգայականը կազմվում է ուղղականից ավելանալով ի կամ չ նախդիրը (սեռականից չի կազմվում, որովհետև կատարյալի քաղաքական — ի դանձու):

Հոգնակին կազմվում է բնդհանուր օրինքով:

Աւ հոլովումով հոլովում են՝

ա) Մի շարք բառեր՝ առաւօտ, դարդ, իրտառ, դառ, արեւ համբու, ծով, դառ, զգուշ, ժամ, դօր, գէն, այգ (վաղ առաւօտ), հակառ, վաշտ, իրէժ, քէն (քինու), քաղց, նաւ, շարաթ, պահ, մոգ, մահ և այլն:

բ) Ասր, ձաղր, փօքր, մեղր, բարձր, Թանձր, ձանձր, կանձր, քաղցր (միավանկ թ վեջավորությամբ բառեր) բառերը, որոնց հոլովման ժամանակ թ բաղաձայնն ընկնում է սեռականում, օրինակ՝ փօքր, փօքու, ի փօքուէ, փօքու (գործ.), փօքունք (հոգ, ուղղ.), փօքունց, ի փօքունց, փօքումք:

գ) հետեւյալ անեղական բառերը՝ վարք, բարք, բովք (հեռոց), նարտք (սեռ, վարուց, բարուց, պարտուց և այլն):

դ) մի շարք հատուկ անուններ՝ Սոկրատ, Յովհաննէս (Յովհաննու), Յուլիանոս (Յուլիանու), Ղուկաս, մարիամ, Աբրահամ, Յովնան և այլն:

ե) Բեռն և Բիճ վերջավորությունն ունեցող դերանունները և թվականները՝ ամենեքեան, բոլորեքեան, երկոքին, երեքին, չորեքին, չորեքին, հնգեքին և այլն (երկոքին = երկուսն էլ) և այլն:

զ) Երկու, բութ թվականները՝ երկու թվականը եղանակ չունի:

ԱՄԵՆԵՔԵԱՆ (ԱՄԵՆԵՔԻՆ), ԲՈՒՐԵՔԵԱՆ (ԲՈՒՐԵՔԻՆ)

ԴԵՐԱՆՈՒՆԵՐԻ ՀՈՒՆՈՒՄԸ

Յ ո գ ն ա կ ի ր ի լ

Ուղղ.	ամենեքեան, ամենեքին (ամենքը)
Ս.	ամենեցուն կամ ամենեցունց (ամենքի)
Տ.	ամենեցուն կամ ամենեցունց (ամենքին)
Հ.	ամենեքեան կամ ամենեքին
Բ.	յամենեցուն կամ յամենեցունց
Գ.	ամենեքումք
Ն.	յամենեքեան կամ յամենեքին

Ուղղ.	բոլորեքեան, բոլորեքին (բոլորը)
Ս.	բոլորեցուն, բոլորեցունց
Տ.	բոլորեցուն, բոլորեցունց
Հ.	գբոլորեքեան, գբոլորեքին
Բ.	ի բոլորեցունց, ի բոլորեցունց
Գ.	բոլորեքումք
Ն.	ի բոլորեքեան, ի բոլորեքին (բոլորի մեջ)

Այս դերանունները եզակի չունեն:

ԵՐԿՈՒ, ԲՈՒՐ, ԾՐԿՈՒԹՅՈՒՆ ՔՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ՀՈՒՈՎՈՒՄԸ

Յեզգակի	Ծգակի	Յոգգակի
Աւղղ. երկու (երկու)	բիւր (տասն հազար)	բիւրք
Ե. երկուց (երկուի)	բիւրու	բիւրուց
Տ. երկուց	բիւրու	բիւրուց
Հ. զերկուս	զբիւր	զբիւրս
Բ. յերկուց	ի բիւրէ	ի բիւրուց
Գ. երկուք	բիւրու	բիւրուք
Ն. յերկուս	ի բիւր	ի բիւրս

Բիւր հարիւրում է նաև այ հարիւրումով — բիւրուք, բիւրովք, բիւրոց, բիւրովք:

Յ Ո Վ Ո Վ Ի Ք Ի Ն

Աւղղ. երկուքին կամ երկուքեան	չորեքին, չորեքեան
Ե. երկուցուն կամ երկուցունց	չորեցուն, չորեցունց
Տ. երկուցուն կամ երկուցունց	չորեցուն, չորեցունց
Հ. զերկուսին կամ զերկուսեան	զչորեսին, զչորեսեան
Բ. յերկուցուն կամ յերկուցունց	ի չորեցուն, ի չորեցունց
Գ. երկուքումք	չորեքումք
Ն. յերկուսին, յերկուսեան	ի չորեսին, ի չորեսեան

Այսպես հարիւրում են վեցեքին, եօթներին, մեծասանեքին, չորեքասանեքին կամ չորեքասանեքեան, հնգեասանեքին կամ հնգեասանեքեան և այլն թվականները:

Քվականները զրվում են գոյականից առաջ կամ հետո՝ եթե թվականը միակողման է, կարող է գոյականի հետ համաձայնել կամ համաձայնել, բայց եթե երկուսն էլ, պետք է համաձայնել Օրինակ՝

1. Առն միւղ էիմ երկու օրդիբ, Այս նախադասութեան մեջ միւղ թվականը հետադաս է (առն գոյականից) և համաձայնել է սեռական հարիւրով գոյականի (առն) հետ:

2. Զօրեք հազար արամց, Այս նախադասութեան մեջ չորեք հազար թվականը նախադաս է և չի համաձայնել սեռական հարիւրով գոյականի (արամց) հետ:

Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստուն բանս, գնաց յեզր գետոյն, և տեսեալ զկոյսն զեղեցիկի, և լուեալ ի նմանէ բանս իմաստութեան, ցանկացաւ կուսին: Եւ կոչեցեալ զգայակն իւր Սմբատ յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առնուլ զօրիորդն ի կնութիւն իւր և զաշինս և ուխտս հաստատել ընդ ազգի քաջացն:

4. զպատանին արձակել ի խաղաղութիւն: Եւ հաճոյ թուեցեալ Սմբատայ, առ արքայն Ալանաց յղէ՝ տալ զաիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթինիկ ի կնութիւն Արտաշիսի: Եւ ասէ արքայն Ալանաց, և ուստի տացէ քաջն Արտաշէս հազարս ի հազարաց և բիւրս ի բիւրուց ընդ քաջազգոյ կոյս օրիորդիս Ալանաց: (Մովսէս Խորենացի)

Լուեալ—լսելով	արձակել խաղաղութեամբ
Իմաստուն	բանս—իմաստուն
	խոսքերը
Յեզր գետոյն—գետի ափը	բառը
Ցանկացաւ կուսին—ցանկացաւ կոյսին	Առ արքայն Ալանաց—ալան-նորի թագաւորի մոտ
Լուեալ ի նմանէ բանս իմաստութեան—լսելով նրանից իմաստուն խոսքեր	Յղէ—ուղարկում է Ուստի տացէ—ճրտեղից պիտա
Կոչեցեալ—կանչեց (կանչելով)	Հազարս ի հազարաց—հազար հազարներ
Չկամս սրտի իւրոյ—իւր սրտի փափաղը (կամքը)	Բիւրս ի բիւրոց—բյուր բյուրեր
Առնուլ զօրիորդն ի կնութիւն—օրիորդին կին առնել	Ընդ քաջազգոյ կոյս օրիորդիս Ալանաց—քաջասերունդ կուսի ալանների օրիորդի
Դաշինս և ուխտս հաստատել—դաշինք և ուխտ (պայման) դնել (հաստատել)	Համաց Օրիորդ—արքայազն (բարձր խովի) աղջիկ
Ընդ ազգի քաջացն—քաջերի ազգի հետ	Տրեկին—բարձր խովի կին, տիկին
Չպատանին արձակել ի խաղաղութիւն—պատանուն	

ՉԱՅՆԱՎՈՐ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

Ո—տ(եա) եւ յովում

(Թույլ կամ խառն)

Աւղղ. պատանի (պատանի)	պատանիք (պատանիներ)
Ե. պատանոյ (պատանու)	պատանեաց (պատանիներ)
Տ. պատանոյ (պատանուն)	պատանեաց
Հ. զպատանի (պատանուն)	զպատանիս
Բ. ի պատանոյ (պատանուց)	ի պատանեաց

Գ. պատանեալ (պատանիով) պատանեալք (օք)

Ն. ի պատանի (պատանու մեջ) ի պատանիս

Սեռականի ևս միացությունը ահադ. Մառի քերականության մեջ կոչվում է դեակտիվացիվ:

Այս հոլովման ժամանակ բառի ուղղականի ի ձայնավորին սեռականում ավելանում է ևս մասնիկը (պատանւոյ), իսկ ի ձայնավորը թուլանալով դառնում է ր (պատանւ-րւոյ), որն արտաբերվում է, բայց չի գրվում: Գրաբարում բառն արտաբերվել է պատանւոյ (պատանւով):

Շեղումն սկսվում է գործիականից (պատանւաւ):

Ուս(եա) հոլովումով հոլովվում են՝

ա) բոլոր այն բաղձավանդ բառերը, որոնք ուղղականում ունեն ի վերջավորությունը՝

աղաւնի, ածուխ, թշնամի, հովանի, դերի, բարի (բարւոյ, բարւաւ), Անի, գործի, ներքինի, մատանի, ոսկի, քաղաքացի, դրացի, Գանձակեցի (Գանձակեցւոյ), Խորենացի (Խորենացւոյ), հելլենացի և այլն:

բ) ունի, ունի վերջավորությամբ կազմված բառերը՝

թաղուհի, գեղուհի, իշխանուհի, սրբուհի, տիրուհի, դիցուհի, քրմուհի, Տիգրանուհի, վկայուհի և այլն:

գ) ունի վերջավորություն ունեցող բոլոր անունները՝ Արշակունի, Բագրատունի, Բզնունի, Վարաժնունի, Արծրունի, ձերունի, տէրունի և այլն:

դ) մի շարք աննշան բառեր ի՞նչ վերջավորությամբ՝ ալիք (ալեաց), կարծիք (կարծեաց, կարծեօք), ժանիք, ճաշակելիք, գործիք, Սիւնիք, Մշաունիք, աւետիք, ընթրիք և այլն:

ե) բոլոր այն գոյականները և ածականները, որոնք ունեն հեանյալ վերջավորությունները՝

ամի—ընտանի, լեզուանի, եռոտանի, հոթքոտանի, ծիրանի և այլն:

ննի—հայրենի, մայրենի, մորենի, ձիվենի, մրտենի, այժենի, վայրենի և այլն:

ոտի—մեռելոտի, զազրոտի և այլն:

զ) գերանուններից՝ այսքան, այդքան, այնքան, անքան, գոյնքան, նոյնքան, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, սոյնպիսի, գոյնպիսի և նոյնպիսի:

	Եզակի	Ռոզմակի	Եզակի	Յոզմակի
Ուղղ.	այսքան	այսքանիք	այսպիսի	այսպիսիք
Ս.	այսքանույ	այսքանեաց	այսպիսույ	այսպիսեաց
Տ.	այսքանույ	այսքանեաց	այսպիսույ	այսպիսեաց
Հ.	զայսքան	զայսքանիս	զայսպիսի	զայսպիսիս
Բ.	յայսքանույ	յայսքանեաց	յայսպիսույ	յայսպիսեաց
Գ.	այսքանեաւ	այսքանեաւ	այսպիսեաւ	այսպիսեաւք (օք)
Ն.	յայսքան	յայսքանիս	յայսպիսի	յայսպիսիք

2 Այս, այդ, այն

եզակի

Ուղղ.	այս	կամ այս
Ս.	այսք	այսորիկ (սրա)
Տ.	այսմ	այսորիկ (սրան)
Հ.	զայս	զայս
Բ.	յայսմ, յայսմանէ	յայսմիկ
Գ.	այսու	այսուիկ
Ն.	յայսմ	յայսմիկ

Յոզմակի

Ուղղ.	այսք	կամ այսորիկ (սրանք)
Ս.	այսց	այսոցիկ (սրանց)
Տ.	այսց	այսոցիկ
Հ.	զայսս	զայսսիկ
Բ.	յայսց	յայսոցիկ
Գ.	այսուք	այսորիւք, այսորիմքք
Ն.	յայսս	յայսսիկ

Նույն ձևով հոլովվում են նաև այդ և այն գերանունները:

Գերանունը հետագուս

Ուղղ.	տունս այս (այս տունը)	տունքս այսորիկ (այս տները)
Ս.	տանս այսորիկ	տանցս այսոցիկ (այս տների)
Տ.	տանս այսմիկ	տանցս այսոցիկ
Հ.	տունս այս	զտունս այսսիկ
Բ.	ի տանէս յայսմանէ	ի տանցս այսոցիկ
Գ.	տամքս այսորիկ	տամքս այսորիւք
Ն.	ի տանս այսմիկ	ի տունս այսսիկ

Գերանունը նախադաս

Եզակի	Ռոզմակի	Եզակի	Յոզմակի
Ուղղ.	այս քաղաք	այսք քաղաքք	այսց քաղաքաց
Ս.	այսք քաղաքի		

Տ.	այսմ քաղաքի	այսց քաղաքաց
Է.	զայս քաղաք	զայս քաղաքս
Բ.	յայսմ քաղաքէ	յայսց քաղաքաց
Գ.	այսու քաղաքաւ	այսուք քաղաքաւ(օք)
Ն.	յայսմ քաղաքի	յայս քաղաքս

Այս (ս-եռ) հոլովման մի քանի բառեր սեռականում ունենն նաև չ վերջավորությունը դրանք են՝ տարի, տեղի, այգի, եկեղեցի, կղզի, մի, դարար

Եզակի	Յոգնակի
Ուղղ. այգի	այգիք (այգիներ)
Ս. այգւոյ, այգւոջ (այգու)	այգեաց (այգիների)
Տ. այգւոյ (այգուն)	այգեաց (այգիներին)
Է. զայգի	զայգիս
Բ. յայգւոջէ	յայգեաց
Գ. այգեաւ	այգեաւք(օք)
Ն. յայգւոջ (այգում)	յայգիս (այգիներում)

Եզակի	Յոգնակի
Ուղղ. տարի	տարիք (տարիներ)
Ս. տարւոյ, տարւոջ (տարվա)	տարեաց (տարիների)
Տ. տարւոյ	տարեաց
Է. զտարի	զտարիս
Բ. ի տարւոյ, ի տարւոջէ (տար-վանից)	ի տարեաց
Գ. տարեաւ (տարով)	տարեաւք (տարիներով)
Ն. ի տարւոջ (տարվա մեջ)	ի տարիս (տարիներում)

Եզակի	Յոգնակի
Ուղղ. տեղի (տեղ)	տեղիք (տեղեր)
Ս. տեղւոյ, տեղւոջ (տեղի)	տեղեաց (տեղերի)
Տ. տեղւոյ, տեղւոջ (տեղին)	տեղեաց (տեղերին)
Է. զտեղի (տեղը)	զտեղիս (տեղերը)
Բ. ի տեղւոջէ (տեղից)	ի տեղեաց (տեղերից)
Գ. տեղեաւ (տեղով)	տեղեաւք(օք) (տեղերով)
Ն. ի տեղւոջ (տեղում)	ի տեղիս (տեղերում)

Այս կարգի հոլովման մի շարք բառեր պահպանում են սեռականի լոյզ զեղերմինատիվը նաև եզակի դործիականում և

հոգնակի բոլոր հոլովներում և հոլովում են իբրև հոլովման բառեր հոլովման այս ձևը կապում է կրկնակում, Օրինակ՝

Ուղղ. որդի	որդիք (որդիներ)
Ս. որդւոյ (որդու)	որդաց (որդիների)
Տ. որդւոյ	որդաց
Է. զորդի	զորդիս
Բ. յորւոյ (որդուց)	յորդաց
Գ. որդւով	որդւովք (որդիներով)
Ն. յորդի	յորդիս (որդիների մե)

Այսպես հոլովում են հետևյալ բառերը՝ եղբորորդի, աղբի, ողի, հոգի, գործի և այլն

ԲԱՆԱԶԱՅՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

1. Ուն

Ուղղ. ծանր (ծանր)	ծանունք (ծանրեր)
Ս. ծանու (ծանրի)	ծանունց
Տ. ծանու (ծանրի)	ծանունց
Է. զանր (ծանրը)	զծանունս
Բ. ի ծանունի(կ) (ծանրից)	ի ծանունց
Գ. ծանու, ծանումք (ծանրով)	ծանումք
Ն. ի ծանր (ծանրի մեջ)	ի ծանունս

Փոխանջ ասե ցեալսն, ես ծագիկ դաշտաց և շուշան հովտաց, իբրև շուշան ի մէջ փշոց, այնպէս է ջոյր իմ ի մէջ դատերաց:

Հարսն ցվինսալն ասե. իբր խնձոր ի փայտս անտառի, այնպէս է եղբորորդին իմ ի մէջ ուստերաց. ընդ հովանեաւ նորա փափաղէի և նստայ և պտուղ նորա քաղցր է ի կոկորդի իմ:

Հարսն ցորիսրդոն ասե. — մուծէք զիս ի առն գինւոյ. կարգեցէք ի վերայ իմ զսէր, հաստատեցէք զիս իւզովք, հաւաքեցէք յիս խնձորս, փասն զի խանդակաթ հմ սիրով: Չայն եղբորորդւոյ իմոյ, ահաւասիկ սա եկն փաղելով ի վերայ լերանց, խայտալով ի վերայ բլրոց. նման է եղբորորդին իմ այժմեանց կամ որթոց եղանց ի վերայ լերանց: Ահաւասիկ սա եկաց յետուստ որմոյն մերոյ յառեալ ընդ պատուանան, հայեցեալ ընդ փանդապառան, պատասխանի տայ եղբորորդին իմ ինչ և ասե. արի եկ, մերձաւոր իմ, զեղեցիկ իմ, ազաւնի իմ, ցոյց զդէմս քո և լսեկի արա ինչ զբարբառ քո. փասն զի ձայն քո քաղցր է և դէմք քո եղեցիկ:

Անգիարան—առում է հարսին
Ի մէջ զստերաց—աղջիկների մի-
 ջև
Ի մէջ ուստերաց—սղանների միջև
Յիս (հիս)—իմ մէջ
Յզն, եզան, եզանց—եղնիկների
Որթ—հորթ
Ընդ հովանեաւ—հովանու տակ
Մռծէք—մտցրէք
Խանդակաթ—սիրտը վառված կա-
 բուով

Այծեմանց (այծեմն, այծե-
 ման, այծեմանց)—այծյամ-
 ների
Յկաց—կանգնեց
Յեռուստ—յետևից
Որմոյն (որմ, որմոյ)—սլափ
Արի—վեր կաց
Տոյց—ցույց տուր
Լսելի արա—լսելի դարձրու
Ջրարբառ—խոտք, ձայն
Վասն զի—որովհետև

Պ ա ս Ժ Բ

Նւ գորացեալ լինէր աղջիկն. և բացեալ զդրունս սենեկին
 բռնարար ի դուրս ելանէր. հերձեալ զամբոխ մարդկան և ըն-
 թացեալ ընդ քաղաքամէջոն ելանէր ընդ արևելս կոյս. նւ մա-
 տուցեալ կապեցին զնա ձեռս յետս և խնդրէին. հատանել զլե-
 դուն. իսկ նա կամօք իւրովք բացեալ զբերան իւրովի հանեալ
 մատուցանէր զլեզուն. և անդէն զհանդերձիկն պատառոտուն,
 որ էր զնովաւ. ի բաց զերծուն ի նմանէ. և մատուցին կան-
 թեզս. այրեցին և խորովեցին զմարմինս նորա հրով կանթե-
 դացն. և մինչդեռ ես կայր կենդանի, փորեցին զաչս նորա. ապա
 անդամ անդամ յօշեցին զնա և ասէին, թէ ամենեքեան, որ իշ-
 խեցեն անդոսնել և անարգել զհրաման թագաւորաց, ըստ նմին
 օրինակի կորիցեն (Ազաթանգեղոս):

Չդրունս—դոները	Ի բաց զերծուն—վրայից հա-
Բռնարար—բռնի	նեցին
Չերձանել—ճեղքել	Կանթեզ—ջահ, հրահ
Չերձեալ—ճեղքելով	Հրով կանթեզացն—ջահերի
Ընթացեալ—գնալով	կրակով
Ընդ արևելս կոյս—գետի արևել- յան կողմը	Մինչդեռ ես—քանի դեռ
Կոյս (կույս)—կողմ	Կայր կենդանի—կենդանի էր
Մատուցեալ—մատակաւով	Անդամ անդամ—կտոր կտոր
Խնդրէին—ուզում էին	Յօշեցին—կտոր կտոր արին
Հատանել—կտրել	Իշխեցեն—համարձակվեն, իշ-
Անդէն—նույն տեղը, տեղն ու	խեն
տեղը, իսկույն, այնտեղ	Անդոսնել—արհամարհել
Որ էր զնովաւ—որը նրա վրա էր	Ըստ նմին օրինակի—նույն ձևով

Չ ՆԱԽԴԻՐԸ

Չ նախդիրը նախադասութեան մէջ զործածվելով զսրծի-
 կան հոլովի հետ նշանակում է շուրջ, վրա, մոտեցը, թրինակ

Պեկինն ռուրք զփողափան (բնակվում էին քաղաքի շուրջը),
 դբբօքն շողայցեն (բբերի մոտերը երևալ) և այլն:

Ձ նախդիրը դրվում է բան նախդրից հետո հայցական հոլովով բնուի վրա: Օրինակ՝ մեծ քան զնա (նրանից մեծ), բազմ քան զլեքինա (լեռներեց բարձր) և այլն:

Ձ նախդիրը դրվում է իբրև բառից հետո հայցական հոլովով բնուի վրա, երբ իբրև բառը գործ է ածվում սրայեռ, ինչպես իմաստով: Օրինակ՝ իբրև զմատանի ի վերայ բազկի (ինչպես մատանի բազկի վրա), իբրև զթև բոցոյ և հրոյ (ինչպես բոցի ու կրակի թև) և այլն:

Ձ նախդիրը տրական հոլովի հետ հարկանել կամ զարկանել քայլի մոտ ցույց է տալիս այն առարկան, որի վրա կամ որին զարկվում է: Օրինակ՝ հարկանել զբարի—քարին խփել, հարկանել զլեռնի—զհանին խփել, հարկանել զամօրի—ամոթահար լինել և այլն:

ԲԱՆԱԴԱՏՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

Նր. և՛

Նզական

—Յոգնակի

Ուղղ.	դուստր	դստերք
Մ.	դստեր (աղջկա)	դստերց, դստերաց
Տ.	դստեր	դստերց, դստերաց
Հ.	զդուստր	զդստերս
Բ.	ի դստերեյ(է)	ի դստերց, ի դստերաց
Պ.	դստերք, դստերաւ	դստերքք, դստերաւք(օք)
Ն.	ի դստեր	ի դստերս

Նշանակի	Յոգնակի
աստղ	աստեղք (աստղեր)
աստեղ (աստղի)	աստեղց, աստեղաց (աստղերի)
աստեղ (աստղին)	աստեղց, աստեղաց (աստղերին)
զաստղ	զաստեղս
յաստեղեյ(է)	յաստեղց, յաստեղաց (աստղերից)
աստեղք, աստեղաւ	աստեղքք, աստեղաւք(օք(աստղերով))
յաստեղ	յաստեղս

Այսպես հոլովվում են՝

տարք—տարեր, տարերք, տարերքք, տարերքքք.

համր—համեր, համերք, համերքք, համերքքք.

նգր—նդեր, նդերք, նդերքք, նդերքց կամ նդերաց.

անգղ—անդեղ, անգեղք, անգեղքք, անգեղց կամ անգեղաց.

ոսկր—ոսկեր, ոսկերք, ոսկերքք, ոսկերց, կամ ոսկերաց.

կոնդ—կոնեզ, կոնեզք, կոնեզքք, կոնեզց կամ կոնեզաց.

վագր—վագեր, վագերք, վագերքք, վագերց կամ վագերաց.

աղբիւր—(աղբեւր), աղբեր, աղբերք, աղբերքք, աղբերց կամ աղբերաց.

եղջիւր—եղջեր, եղջերք, եղջերքք, եղջերց կամ եղջերաց.

տայգր—տայգեր, տայգերք, տայգերքք, տայգերց կամ տայ-

գերաց.

ուսեր—ուստեր, ուստերք, ուստերքք, ուստերց կամ ուստե-

րաց.

կայսր—կայսեր, կայսերք, կայսերքք, կայսերց կամ կայսերաց.

ալիւր—ալեր, ալերք, ալերքք, ալերց կամ ալերաց.

սկուռզ—սկուռեզ, սկուռեզք, սկուռեզքք, սկուռեզց կամ սկուռեզաց:

ԲԱՅԵՐԻ ԵՌԱՐՀՈՒՄԸ

Ապառնի ժամանակ

Փրարարում կա երկու տեսակ ապառնի՝ հարադրանական և առանձնական: Սահմանական ապառնին զրարարում կոչվում է նաև եկիրարդ կամ պարզ, իսկ ստորադասականը—առաջին:

Սահմանական կամ երկրորդ (պարզ) ապառնին կազմվում է առիստի բնից (հիմքից) ավելանալով հետևյալ վերջավորութ-
 քյունները՝

Ներգործականում		Կրավորականում	
Նզական	Յոգնակի	Նզական	Յոգնակի
ից	ցուք	այց	ցուք
ցես	ջիք	ցիս	ջիք
ցէ	ցեն	ցի	ցին
/ ն ե ռ գ ա ր ծ ա կ ա ն			
Անորոշ Աոր. Հիմքը	ել(իլ) Ազատել եց	Ալ Կարդալ Աց	Ազ. Յոգ.
Նզ.	Յոգ.	Նզք.	Յոգք.
եց-ից	կս-ցուք	աց-ից	աս-ցուք

հս-ցես	հս-ջիք	աս-ցես	աս-ջիք
հս-ցէ	հս-ցեն	աս-ցէ	աս-ցեն
ազատեց-ից	ազատես-ցուք	կարգաց-ից	կարգաս-ցուք
ազատես-ցես	ազատես-ջիք	կարգաս-ցես	կարգաս-ջիք
ազատես-ցէ	ազատես-ցեն	կարգաս-ցէ	կարգաս-ցեն

Ուլ (քոզ-ուլ)

եզ. ից	Յզ. ցուք
ցես	ջիք
ցէ	ցեն
թող-ից	թող-ցուք
թող-ցես	թող-ջիք
թող-ցես	թող-ցեն

Գրաբարի երկրորդ ապառնին (սահմանական ապառնի կամ պարզ) կազմելու համար, ինչպես տեսնում ենք, եց և աց հիմքին ավելանում են ապառնիի վերջավորությունները և ստացվում է

եց-ից	եց-ցուք	աց-ից	աց-ցուք
եց-ցես	եց-ջիք	աց-ցես	աց-ջիք
եց-ցէ	եց-ցեն	աց-ցէ	աց-ցեն

Այս դեպքում հիմքի կամ բնի ց բաղաձայնը միանալով ապառնիի վերջավորությունների ց և զ հնչյունների հետ պայ-
քում է և դառնում ս. այսպես՝

եց-ից	հս-ցուք	աց-ից	աս-ցուք
հս-ցես	հս-ջիք	աս-ցես	աս-ջիք
հս-ցէ	հս-ցեն	աս-ցէ	աս-ցեն

Կ ի տ Վ ա ր ա կ ա ճ

եկ(իլ)

եց

Այ

աց

եց-այց	հս-ցուք	աց-այց	աս-ցուք
հս-ցիս	հս-ջիք	աս-ցիս	աս-ջիք
հս-ցի	հս-ջին	աս-ցի	աս-ջին
ազատեց-այց	ազատես-ցուք	կարգաց-այց	կարգաս-ցուք
ազատես-ցիս	ազատես-ջիք	կարգաս-ցիս	կարգաս-ջիք
ազատես-ցի	ազատես-ջին	կարգաս-ցի	կարգաս-ջին

Ուլ

այց	ցուք
ցիս	ջիք
ցի	ջին

թող-այց	թող-ցուք
թող-ցիս	թող-ջիք
թող-ցի	թող-ջին

Գրաբարի սահմանական ապառնին կամ ապառնի երկրորդը համարատարանում է աշխարհաբարի հարկադրականին՝ այսինքն՝ ազատեցից = պիտի ազատեմ, կարգացես = պիտի կարգաս, ազատեցայց = պիտի ազատվեմ և այլն:

Երրեմն, նայած տեղին, համապատասխանում է նաև աշխարհաբարի բղձականին և ենթադրականին. օրինակ՝ դի ազատեցից = որպեսզի ազատեմ, դի ազատեցայց = որպեսզի ազատվեմ կամ՝ կապատեմ կապատվեմ, = ազատեցից, ազատեցայց և այլն, կամ ազատելու հմ, ազատվելու հմ և զայլն:

Ցաղագս միաբանութեան քաղաւորիմ պարսից և կայսերն յունաց

Ցայնմ ժամանակի թագաւորն յունաց Մաւրիկ (= Մօրիկ) հրամայեաց զրել առ թագաւորն պարսից զիր ամբաստան վասն իշխանացն Հայաստանեայց և զօրաց նոցա՝ Վազ մի խոտոր և անհնազանդ են, կան ի միջի մերում և պղտորեն: Բայց եկ, ես զիմա ժողովեմ և ի թրակէ դումարեմ և զու պրոյդ ժողովէ և հրամայէ յԱրեւել տանել: Զի իթէ մեռանին, թշնամիք մեռանին, եթե սպանանեն, զթշնամիս սպանանեն, և մեք կեցցուք խաղաղութեամբ: Միաբանեցան երկոքին: Եւ սկսաւ կայսրն հրաման տալ, զի ժողովեսցեն զամենեւեանս և ի թրակէ դումարեսցին, և սաստիկ տապնապէր, հրամանն կատարէր: Եւ սկսան վախճել ի կողմանէն յայնմանէ, և զալ ի ծառայութիւն պարսից, մանաւանդ որոց երկիրն ընդ իշխանութեամբ էր: Իսկ նա զամենեւեան ընդունէր մեծարանօք և մեծամեծ պարզեալան զկայսր պարզներ նոցա, մանաւանդ իրրե տեսանէր զվախուտ նոցա ի կայսերէն, ևս առաւել մեծաւէս սիրով կամէր կորզել աս ինքն: Արդ թագաւորն պարսից արձակէր ի Հայս զՎասպուրականն համարակարն հանդերձ զանձու բազմաւ և մեծամեծ պատուովք, զի նուաճեալ անցէ զնոսա ի ծոռայութիւն իւր:

Պաղադս—մասին

Դիք ամբաստան—մեղադրական

Բուզթ

Քնքատան—մեղադրանք

Վան—համար, մասին

Քոտոր—ծուռ, մուր

Ջոյզ (քոյ բառից)—քոնը

Համարակար—հաշիվ անող

Քնցէ—բերի

Հանդիւն—հանգստանալ

Աի նախդիրը նշանակում է նաև Ա պատեհ և թարգման-
վում է որպես զի: Օրինակ՝ զի գնայցեն—որպեսզի գնան:

ՀԱՆԴԵՐՁ ՆԱԽԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Համոզեմք նախադրությունը գրվում է զործիականի հետ և
նշանակում է եւթը, միասին: Օրինակ՝ հանդերձ ամենայն զորօքն
—ամբողջ զորքի հետ միասին, հանդերձ մարքն իւրով—իր մօր
կետ միասին և այլն:

Համոզեմք բառը գրվում է նախադաս և հետադաս:

Անտաղատ.—Աշակերտօքն համոզեմք գայր—գալիս էր աշա-
կերտների հետ միասին:

Նախադաս.—Ջուարճանայր նա համոզեմք ուսանորք և
գաթերքանա զվարճանում էր տղաների և աղջիկների հետ:

Գանդի ի բառնալ ազգին Արշակունեաց տիրեցին աշ-
խարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշ-
խանութիւնն օրինօք մոգուցն. և բազում անգամ մարտնչէր
քնդ այնոսիկ, որ ոչ ընդ նովին օրինօքն մտանէին. սկիզբն ա-
բարեալ յամաց Արշակայ արքայի, որդւոյն Տիրանայ և կուռէր
մինչև ցամա վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վառա-
շապէոյ: Եւ իբրև զնա ևս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նա-
խարարսն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն (Նղիշէ):

Գանդի—որովհետև

ովքեր նույն օրենքին չէին

Ի բառնալ—վերացնելու ժամա-

նակ

Նովին—նույն բառի զործիա-

Ի բառնալ ազգին Արշակունեաց

կան հոլովը

—երբ վերացավ Արշակունեաց Սկիզբն արարեալ—սկսած

տունը (կամ Արշակունեաց
տունի վերանալու ժամա-
նակ)

Ազգն Սասանայ պարսկի—պար-
սիկ Սասանեան տունը

Վարէր իշխանութիւնն—իշխա-
նությունը կառավարում էր

Օրինօքի մոգուցն—մոգերի օ-
րենքով

Մարտնչէր ընդ այնոսիկ—կռու-
վում էր նրանց հետ

Ընդ օրինօք մտանէլ—օրենքին
ենթարկվել

Որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտա-
նէին—ովքեր նույնօրենքին
չէին հնազանդվում

Նովին—նույն բառի զործիական
հոլովը

Յ ՆԱԽԴԻՐԸ

Յ նախդիրը գործածվում է միայն հայցականի հետ և նը-
շանակում է մինչև (մի տեղ, մի ժամանակ): Օրինակ՝ մինչև
ցամա վեցերորդ—մինչև վեցերորդ տարին, մինչև ցայդ վայր—
մինչև այդտեղ, ցայս վայր ընթեռնուլ—մինչև այստեղ կարգա-
վ և այլն:

Յ նախդիրը գործածվելով ասել, հարցանել, տալ բայի հետ,
արտահայտում է արականի իմաստ: Օրինակ՝ ասէ ցմա—ասում
է նրան, հարգո՞ւնքի՞մ ցմիսիսմա—հարցնում էին իրար, ասէ ցիս
—ասում է ինձ և այլն:

Եւ այս ամենայն չարիք մտանին ի միտս մարդոյ յան-
ուսումնութենէ: Կոյր զրկի ի հառազայթից արեղական, և տղի-
սութիւն զրկի ի կատարեալ կենաց: Կու է կոյր աշօք քան
կոյր մտօք: Որպէս մեծ է հոգի քան զմարմին, այսպէս մեծ է
տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոյ (Նղիշէ):

Չարիք մտանին—չարիքը մըտ- Ի կատարեալ կենաց—կատար-
նում է յալ կյանքից

Ի միտս մարդոյ մարդու միտքը Այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն

կայր զրէի—կայրը զրէվում է
 Ի ճառարայից արեղական—
 արեղակի ճառարայիքներից
 և աղիտութիւն զրէի—աղեալը
 զրէվում է

մտաց. քան զմարմնոյ—
 աշտակես մեծ է մտքի տե-
 սողութիւնը քան մարմին-
 ներինը (քան մարմինների
 տեսողութիւնը)

Երկնէր երկին և երկիր,
 Երկնէր և ծիրանի ծով.
 Երկն ի ծովուն ունէր
 Զկարմրիկ եղեգնիկն.
 Ընդ եղեգան փող ծախ ելանէր
 Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր.
 Եւ ի բոցոյն պատանեկիկ վազէր,
 Նա հուր հեր ունէր,
 Սպա թէ բոց ունէր մորուս,
 Եւ աչկունքն էին արեղակունք:

(Մովսէս Խորենացի)

Երկնէր—երկնում էր (երկունք քերն արեղակներ էին
 —ճննդարեղական ցաւ) Հեր—մազ
 Ունէր—ունեի էր Հուր հեր—հուր մազեր
 Ընդ եղեգան փող—եղեգնի փո- Աչկունքն—աչքերը
 զից Բոց ունէր մորուս—բոց մո-
 Աչկունքն էին արեղակունք—աչ- րուք ուներ

Բն

ԳԻՆԸ ԳԹ-Բ-10.604.

А 128

Պատ. խմբագիր. Զ. ԹՈՒՄԵԱՆ

ՎՃ 02194, պատ. № 49, տիրաժ 1100, 87/1, տ. մ., հանձնված է տպագրության.
26 դեկտ. 1944 թ.

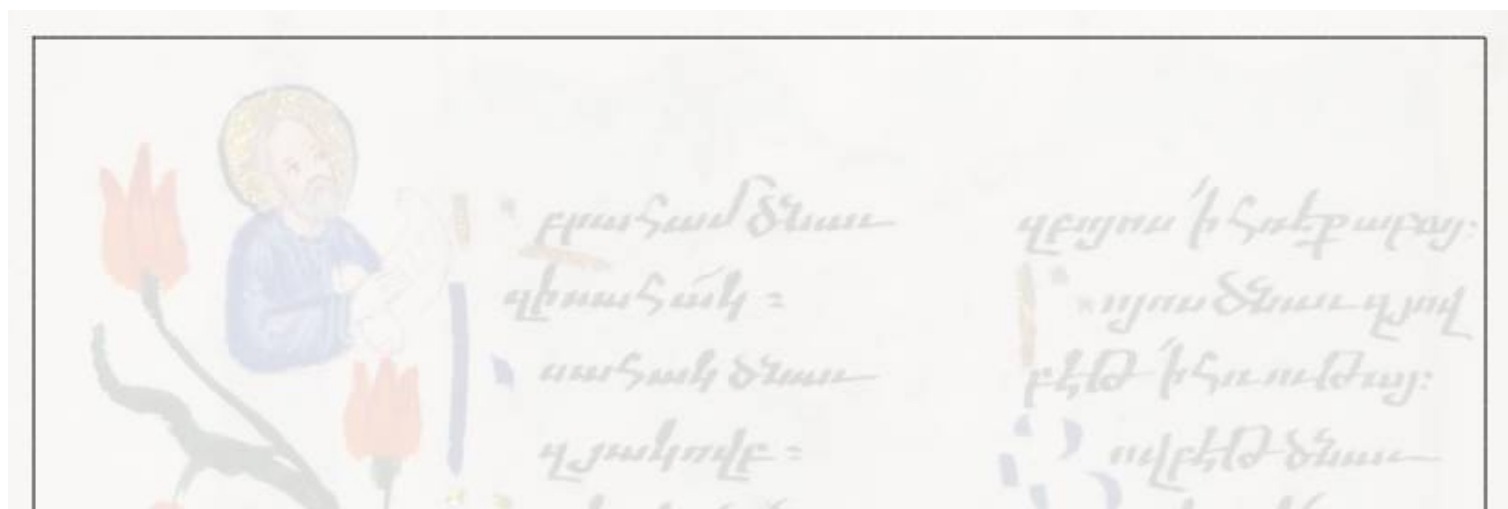
Հետադարձ Մանկավարժական Բնութագրող տպարան, Երևան, Տերյան 127

УЧЕБНИК ДРЕВНЕ-АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА
(Г Р А В А Р)
(на армянском языке)

Ереван

Издание Гос. Заочного Педагогического Института

1944

www.eGrabar.com

